

ТРОЇЛ І КРЕССИДА

Переклад Микола Лукаш





ДІЙОВІ ОСОБИ

<i>Пріам,</i>	цар троянський.
<i>Гектор</i>	} Пріамові сини.
<i>Троїл</i>	
<i>Паріс</i>	
<i>Деїфоб</i>	
<i>Гелен</i>	
<i>Маргарелон,</i>	Пріамів нешлюбний син.
<i>Еней</i>	} троянські ватажки.
<i>Антенор</i>	
<i>Калхас,</i>	троянський жрець, перекиччик до греків.
<i>Пандар,</i>	Крессідин дядько.
<i>Агамемнон,</i>	грецький полководець.
<i>Менелай,</i>	його брат.
<i>Ахілл</i>	} грецькі ватажки.
<i>Аякс</i>	
<i>Улісс</i>	
<i>Нестор</i>	
<i>Діомед</i>	
<i>Патрокл</i>	
<i>Терсіт,</i>	потворний і безсоромний грек.
<i>Олександр,</i>	Крессідин слуга.
<i>Слуга Троїлів.</i>	
<i>Слуга Парісів.</i>	
<i>Слуга Діомедів.</i>	
<i>Єлена,</i>	Менелаєва дружина.
<i>Андромаха,</i>	Гекторова дружина.
<i>Кассандра,</i>	Пріамова дочка, пророчиця.
<i>Крессіда,</i>	Калхасова дочка.
<i>Троянські та грецькі воїни і слуги.</i>	

Діється в Трої та в грецькому таборі під містом.

ПРОЛОГ

Було це в Трої. З грецьких островів
Царі прегорді, гнівом закипівши,
Шлють кораблі до гавані Афін,
Ладовані військами і знаряддям
Жорстокої війни. Шістдесят дев'ять
Вінчанних глав від тих афінських хвиль
Пливуть до Фрігії, бо поклялися
Спустошить Трою, де за кріпким муром
З Парісом любо пеститься Єлена,
Украдена дружина Менелая —
Ото й причина звади.
До Тенедóса підпливли ахейці,
На берег люд і зброю поспускали
Важезні судна. Греки почали
В долині дарданійській ставить шатра,
Самі ще свіжі, у боях не м'яті.
Усі шість брам Пріамового міста:
Дарданська, Хетська, Тімбрська і Троянська,
Антенорідська і Гелійська — всі
На засуви узяті кріпко, міцно;
Троянцям то оплот.
Надією пришпорені хисткою,
І греки, і троянці б'ють на вдачу.
Отож і я, Пролог, при зброї вийшов
Не на догоду автору, а тільки
Щоб показати шановним глядачам
Обставини сьогоdnішнього дійства.
Пропустимо ж війни тії початок,
Відразу у середину пірнім
І широко картину розгорнім.
Хвалить чи гудьте, байдуже мені:
Програвав чи виграв — це як на війні.



СЦЕНА I

Троя. Перед Пріамовими палатами.

Входять Пандар і Троїл.

Троїл Гукни слугу, зніму із себе зброю.
Чого за мурами боротись мушу,
Коли в мені кинить жорстокий бій?
Нехай троянці з вільними серцями
У поле йдуть — мое уже невільне.

Пандар Ти знов своєї?

Троїл Ті греки сильні, ще й до того вмілі,
А ще ж і люті, в лютості завзяті,—
А я слабкіший за сльозу жіночу,
Смирніший сну, безумніший за безум,
Лякливіший за дівчину в п'їтмі,
Невмілий, як без досвіду дитина...

Пандар А, я ж тобі не раз уже казав: годі, я більш до
того не мішаюсь. Захотів пшеничного коржа — пожди, поки зме-
леться.

Троїл А я не ждав?

Пандар Так то ж мливо, пожди, поки просіється.

Троїл А я не ждав?

Пандар Так то ж сіяння, пожди, поки заміситься.

Троїл І того ждав.

Пандар Так то ж місіння, а ще ж поки розплещеться, та
в печі затопиться, та спечеться, та ще й остудиться — бо згарячу
вхопивши, бува, й губи собі попечеш.

Троїл Сама Терпливість, хоч вона й богиня,
І та не блідне з муки так, як я.
Сиджу я за Пріамовим столом

І, як на ум спаде мені Крессіда,—
Що я кажу, безумний, «як спаде»? —
Вона мені не йде ніколи з мислі...

Пандар Ох, яка ж вона була гарна учора ввечері! З-поміж усіх жінок нема їй, здається, пари.

Троїл Я хтів сказати — як у мене серце
Від тої муки крається надвоє,
Щоб не помітив Гектор чи отець мій,
Ховаю в посмішку гіркі зітхання,
Ото як сонце світиться у тучі...
Але хоч як веселого вдавай,
На дні душі троюдиться відчай.

Пандар Якби вона та не була трохи темніша волосом за Елену, то шкода було б їх і рівнять. Ну та знаєш, вона ж мені родичка, то не випада, як той казав, дуже її вихваляти. А проте, якби хто чув, як вона вчора говорила (а я то чув), то при всій моїй повазі до твоєї розумниці сестри Кассандри...

Троїл О Пандаре! Коли скажу тобі,
Що всі мої надії потопились,
То не питай, на скільки сажнів вглиб.
Признаюся тобі, я ошалів
З любові до Крессіди. Кажеш, гарна,
І ллеш в розкриті рани мого серця
Її ходу, і очі, і волосся,
І голос, і ті руки, ті біленькі,
Перед якими біле все — чорнило,
Що пише власну кару, тії руки,
Що дотик їх — як пух проти долоні
Жорсткої хлібороба; це ти кажеш,
Як я кажу тобі, що я люблю,
Та замість тих елеїв і бальзамів
Ти в рани, що кохання завдало,
Ножа стромляєш.

Пандар Я кажу саму ширу правду.

Троїл Та й ту не до кінця.

Пандар Годі, я між вас не мішаюсь. Хай вона буде собі така, як єсть: як хороша, то їй же краще; а як ні, то має досить засобів похорошити.

Троїл Мій добрий Пандаре, та ну ж бо!

Пандар Старався-старався — і все даремно. І їй щось не так, і тобі щось не так, я туди, я сюди, аж мала дяка за мої труди.

Троїл Та чого ж це ти сердишся, Пандаре? І на кого — на мене?

Пандар Як уже вона мені родичка, то й не може бути такою гарною, як Єлена... А щоб не родичка, то і в будень була б така гарна, як Єлена в неділю. Про мене, хай собі буде, як арапка, мені байдужісінько.

Троїл Та хіба ж я кажу, що вона не гарна?

Пандар А мені все одно, чи кажеш, чи ні. Дурна вона, що не пішла за батьком; хай іде до греків — так я їй і скажу, як побачу. Все, я з вами більше не гуляю.

Троїл Пандаре...

Пандар Ні, ні.

Троїл Пандаре мій любий!

Пандар І не кажи, й не говори. Як було, нехай так усе й буде — клямка!

Пандар виходить. Чути бойову тривогу.

Троїл Замовкніть, прикрі, осоружні згуки!
Ті й ті — дурні! Єлена тим і красна —
Її щодня купають у крові.
За тее диво битись я не можу,
Мечу моему то низький предмет.
Та Пандар... Мучите мене, богове!
Шлях до Крессіди тільки через нього,
Та він такий же впертий і твердий,
Як і вона до мого залицяння.
О Фебе! Ради Дафни хоч скажи,
Хто я, хто Пандар, хто така Крессіда?
Вона — перлина Індії, між нами —
Баский, несамовитий океан,
Я — мореплав-купець, а Пандар, Пандар —
Наш корабель, непевний і хисткий,
Надія наша і маяк в тумані...

Бойова тривога. Входить Енеї.

Еней Здоров, Троїле! Чом ти не у полі?

Троїл Тим, що не в полі. Відповідь жіноча —
Адже жінкам не личить бути там.
А що ж там чуть, Енею, з бойовища?

Еней Паріса ранено, вернувсь додому.

Троїл Хто ранив?

Еней Хто? Та звісно, Менелай.

Троїл Хай кров іде, раз тіла не вберіг:
Його ударив Менелаїв ріг.

Бойова тривога.

Еней Ти чуеш, не вмовкає там судама.

Троїл Воно б, по правді, краще бути дома,
Та мусимо. Ідеш ти на той зов?

Еней Іду, спішу.

Троїл Ну, то ходім разом.

Виходять.

СЦЕНА 2

Інша вулиця в Трої.

Входять Крессіда та слуга її, Олександр.

Крессіда Хто там прийшов?

Олександр Гекуба та Єлена.

Крессіда Куди ж вони?

Олександр Поглянути на бій,
До брами східної, що з неї видно
Усю долину. Гектор нетерплячий,
Розгніваний, сьогодні в поле вийшов:
Дружину насварив, а джуру вибив,
При легкій зброї сам, подавсь туди
Ще до схід сонця, мов завзятий ратай —
Там кожен цвіт оплакує пророчо
Той гнів його.

Крессіда Яка ж причина гніву?

Олександр Та, кажуть, там між греками один
Троянець є, ще Гекторові й родич, —
Аяксом звати.

Крессіда Що ж то за проява?

Олександр Та чоловік, мовляють, незвичайний
І сам стоїть собою.

Крессіда Адже ж усі собою стоять самі, коли не п'яні, не
хворі чи не безногі.

Олександр То, пані, такий чоловік, що од усіх звірів прикмет
потроху набрався: хоробрий, як лев, лемехуватий, як ведмідь, не-
повороткий, як слон; природа намішала в ньому стільки всякої вся-
чини, що його одвага одміняється в шаленство, а шаленство знов
буває приправлене мудрістю. Нема такого доблесного чоловіка, щоб
він не був на нього хоч трохи схожий, та нема ж і такого ледаща,
щоб він на нього хоч трохи не скинувся. То він засумує ні сіло
ні впало, а то зрадіє з доброго дива. Так ніби й до всього має хист
і ні до чого хисту не має: ото як Бріарей сторукий, та спаралізова-
ний, або як Аргус, увесь очима обтиканий, а не бачить аніже.

Крессіда І як же ото такий химерник зумів Гектора у гнів
увігнати?

Олександр Кажуть, учора стявся в полі з Гектором та й по-
валив його додолу; з тої досади й сорому не бере вже нашого Гек-
тора ні їжа, ані сон.

Крессіда А там-о хто йде?

Олександр Та то ж, пані, дядько ваш, Пандар.

Входить Пандар.

Крессіда Гектор — хоробрий чоловік.

Олександр Другого такого, пані, у світі не знайти.

Пандар Що таке, що таке?

Крессіда День добрий, дядю Пандаре.

Пандар День добрий, небого Крессідо. Про що ви тут го-
ворите? День добрий, Олександрє. Як ся маєш, небого? Давно була
в Іліоні?

Крессіда Уранці, дядю.

Пандар Про що це ви говорили, як я прийшов? Чи Гек-
тор уже узброївся й пішов, як ти була в Іліоні? А Єлена, мабуть,
і досі ще не встала?

Крессіда Гектор уже пішов, а Єлена ще не встала.

Пандар Отож: Гектор устав зарання.

Крессіда Про те ж ми й говорили та ще про гнів його.

Пандар А він таки гнівається?

Крессіда Та он же каже.

Пандар Так воно і є, а чого — я знаю. Ну й покладе він сьогодні трупу, я вам кажу! І Троїл задніх не пастиме; нехай беруться й Троїла, я б їм сказав.

Крессіда А що, Троїл теж у гніві?

Пандар Троїл? А ти знаєш, що він і Гектора заломить?!

Крессіда На Зевса! Хіба ж можна їх рівняти?

Пандар А чом би й ні? Хіба ж ізразу не вгадаєш чоловіка, побачивши його?

Крессіда Як побачу — то вгадаю.

Пандар Що там казати. Троїл є Троїл.

Крессіда Я ж і кажу: бо він не Гектор.

Пандар Ну, коли на те пішло, то й Гектор теж не Троїл.

Крессіда Це правда. Кожен із них — сам по собі.

Пандар Сам по собі... Гай-гай, Троїле! Якби ж то справді...

Крессіда Та так же воно й є.

Пандар Босоніж би до Індії пішов, щоб так було!

Крессіда А Троїл таки не Гектор.

Пандар Сам по собі! Якби ж то він був при собі... Ну, та всі ми під богами ходимо. Часом доля, а часом і недоля. Ех, Троїле, якби-то моє серце та йй у груди... Ні, все-таки Гектор нічим за Троїла не краший.

Крессіда Ну, це вже ти вибачай.

Пандар По-перше, Гектор старший.

Крессіда Вибачай, вибачай.

Пандар Троїл іще до нього літами не доріс, а як доросте — сама побачиш. А в Гектора й тепер нема того ума, що в Троїла.

Крессіда Свого має досить.

Пандар Нема в Гектора і його прикмет...

Крессіда Байдуже.

Пандар Ані вроди його.

Крессіда Та врода йому не личить. Свою має гарну.

Пандар Яка ж бо ти, небого, нерозумна. А от Єлена, так та оце недавно сказала, що Троїл хоч і смаглявий — ну, може, трохи смагляватий...

Крессіда Таки смаглявий.

Пандар Правду кажучи, то він ніби й смаглявий, а ніби й не смаглявий.

Крессіда Правду кажучи, воно і правда, і неправда.

Пандар Так я ж кажу, що Єлена казала, ніби в Троїла колір обличчя краший, ніж у Паріса.

Крессіда А в Паріса таки добрий рум'янець.

Пандар А так, а так.

Крессіда Виходить, що в Троїла того рум'янцю над міру; той, каже, рум'яний, а цей рум'яніший. Над міру вона ж його й перехвалила. Не здивую, якщо золотий язичок нашої любові Єлени похвалить Троїла ще й за його мідного носа.

Пандар Клянусь тобі — Єлена любить його дужче за Паріса.

Крессіда То з неї таки дуже люблива грекinya.

Пандар Ні, вона таки його більше влюбила. Оце якось підійшла до нього (а він якраз край лукуватого вікна стояв), а в нього, сама здорова знаєш, на підборідді тих волосин трое чи четверо...

Крессіда І правда — кожен шинкар перелічив би їх без жодної арифметики.

Пандар Що ти хочеш — він же юнак іще... І все-таки він потягне фунтів на три більше за Гектора.

Крессіда Такий молодий і вже такий великий потягун?

Пандар А я таки доведу, що Єлена його любить. От підійшла вона до нього та й приклала свою білу рученьку до його двійчастого підборіддя...

Крессіда Зжалься, богине Юноно! А хто ж йому те діло роздвоїв?

Пандар Ну, знаєш, воно в нього з ямочкою. Як він тільки усміхнеться, то нема над нього у всій Фрігії іншого такого.

Крессіда Це правда, сміється він добре.

Пандар А то ні?

Крессіда Авжеж, як осіння хмара.

- Пандар* Та ну тебе! А я таки доведу, що Єлена любить Троїла.
- Крессіда* Доведи те йому, як тобі удасться.
- Пандар* А йому та Єлена — як яйце-бовтун.
- Крессіда* Як вам ті бовтуни такі милі, то їжте курчат у шкаралуші.
- Пандар* І досі смішно, коли згадаю, як вона лоскотала його в підборіддя отією своєю, мушу признатись, напрочуд білою рукою — мушу, кажу, признатись...
- Крессіда* І притому без тортур.
- Пандар* Так-от вона помітила на його підборідді одну білу волосинку.
- Крессіда* Ото бідне підборіддя! Бородавка часом буває багатша.
- Пандар* От там було сміха! Цариця Гекуба так реготалась, що з очей у неї котилися...
- Крессіда* Млиновії кола.
- Пандар* А Кассандра сміялась...
- Крессіда* У неї ж під очима ніби й не жаркий вогонь — невже і там горщик побіг?
- Пандар* Гектор — і той сміявся.
- Крессіда* А з чого ж узялася вся ота сміхотня?
- Пандар* Та з чого ж — із тої білої волосини, що Єлена вгледіла на Троїловій бороді.
- Крессіда* Якби та волосина була зелена, то й я сміялась би.
- Пандар* Не так сміялися з тієї волосини, як із його допечної відповіді.
- Крессіда* А що ж там була за відповідь?
- Пандар* Вона каже: «Ось,— каже,— в тебе на бороді п'ятдесят і дві волосини, і одна з-поміж них біла. Що воно за знак?»
- Крессіда* Отак вона спитала?
- Пандар* Саме так, та не в тім сила. А він їй каже: «П'ятдесят і дві волосини,— каже,— і з-поміж них одна біла... Та біла — то наш батько, а решта — то його сини». «О Зевсе! — це вона вже каже.— А котора ж із цих волосин муж мій, Паріс?» А він їй: «Оця розвилчаста, каже, вирви та й подай йому любесенько». От там

сміха було! Єлена, як жар, почервоніла, Паріс у таку пасію впав, що ну, а всі так і зайшлися реготом.

Крессіда Та буде вже, скільки можна.

Пандар Ну, то згадай же, небога, про що я тобі вчора казав.

Крессіда Та пам'ятаю ж.

Пандар Присяйбогу, то все правда. Він планатиме по тобі, як той мокрий априль.

Крессіда А я од його сліз розбуяюю, як та кропива у маю.

Трублять відбій.

Пандар Чуєш? Уже вони вертаються з бойовища. Стань-можотам вище та й подивімось, як вони йтимуть до Іліюна. Нуж бо, небога, ну ж, Крессідонько!

Крессіда Як скажеш.

Пандар Сюди давай, сюди: звідси найкраще видно. Я всіх їх називатиму на ймення, як проходитимуть. Та вважай найдужче на Троїла.

Крессіда Тільки не говори так голосно.

Проходять Еней.

Пандар Це Еней — чим не молодець? З найпершого, скажу тобі, цвіту Трої. Та вважай, зараз побачиш і Троїла: примічай.

Проходять Антенор.

Крессіда А це хто?

Пандар Це Антенор — розумаха, скажу тобі, і сам собою — те, що треба; у Трої над нього розсудливішого нема: одне слово, достойний чоловік... Та де ж це Троїл? Зараз покажу тобі, та ти й сама побачиш, — я йтиме, то кивне мені.

Крессіда Нагородить тебе кивом?

Пандар От побачиш.

Крессіда Такою нагородою не дуже-то забагатієш.

Проходять Гектор.

Пандар А он Гектор... Оно, он, дивись! Ото лицар! Іди собі, Гекторе, іди! Ото вже, небога, одважний чоловік! Молодець Гектор! А глянь на вид його, на поставу! Чим не бравий воїн?

Крессіда Та бравий же.

Пандар А то ні? Аж душа радіє, дивлячись. Он глянь, які в нього зарубки на шоломі! Бачиш? То ж тобі не жарти. Ото рубака! Скуштуй, хто хоче! То не так собі зарубки...

Крессіда Од мечів?

Пандар Та він хоч на мечях, хоч на чому. Йому й сам диявол не брат. Присягаю на божі вії — люблю на нього глянути.

Проходить Паріс.

А он і Паріс. Он туди-о дивмьсь, небого. От уже гарнюк, куди твоє діло! Ну, молодчага! А хто ж нак казав, ніби його поранено сьогодні? Живий і цілий? Ото радощів буде Елені... Та де ж не Троїл? Зараз і його побачимо.

Проходить Гелен.

Крессіда А то хто?

Пандар То Гелен. А де ж усе-таки Троїл?.. То Гелен... А може, він і не виходив сьогодні?.. То, кажу, Гелен.

Крессіда А кіба, дядю, й Гелен воювати вміє?

Пандар Та вміє трохи, так собі... Ну, де ж той Троїл? А слухай, люди немов кричать: «Троїл!». Гелен — то жрець.

Крессіда А то що за проява лізе?

Проходить Троїл.

Пандар Ото? Де? А... То Деїфоб. А ось, нарешті, сам Троїл. От уже лицарюга, скажу тобі, небого! Ох, Троїл! Усім героям герої.

Крессіда Та тихше-бо, дядю.

Пандар Дивись! Примічай. Ох, бравий Троїле! Глянь, небого, подивись, який у нього меч кривавий, а шолом на ньому більш порубаний, ніж на Гекторі. А погляд який, а постава! Над юнаками юнак! Йому ще й двадцяти трьох нема... Иди, Троїле, іди, куди йдеш... Якби в мене сестра-грація або донька-богиня — вибирай, Троїле, котру хочеш. Що й казати — мужчина! Паріс? Та він грязь проти Троїла! Ручаюсь, що Елена охоче б ними помінялась, ще й око на додачу дала б.

Крессіда А ось іще йдуть.

Проходять прості воїни.

Пандар Осли, дурні, бевзі! Полова й солома, солома й полова! Юшка нізчимна!.. А от на Троїла любував би до самої смерті... Нема вже на що дивитись: орли пролетіли, zostались самі ворони та сороки, сороки та ворони... Волів би я бути таким чоловіком, як Троїл, аніж тим Агамемноном, що над усіма греками.

Крессіда А між греками є Ахілл — той переважить Троїла.

Пандар Ахілл? Бендюжник, тягоноша, верблюд!

Крессіда Ну-ну...

Пандар Ну-ну! Та де твій розум, де твої очі? Ти знаєш, що то за чоловік? Рід, краса, постава, мова, мужність, освіченість, шляхетність, чеснота, юність, щедрість тощо — хіба ж це не найкраща приправа й сіль до справжнього мужчини?

Крессіда О так, до мужчини-січеника: його хоч у пиріг запікай без усяких там фініків, уже йому ніяки фіги-миги не допоможуть.

Пандар Ну що ти за женщина така? Ніяк не вгадять, на яких чатах залягаєш.

Крессіда На спині, щоб захистити живота; на розумі, щоб боронити баганки; на скритості, щоб уберегти честь; на масці, щоб охоронити красу; на вас, щоб за всім цим обставали: от на яких чатах я залягаю, маючи тисячу вартових.

Пандар Назви ж хоч одного.

Крессіда Е ні, остережусь перед тобою: бо коли не вбережу найголовнішого, то приховую, як воно скоїлось,— хіба аж так виросте, що годі ховати; тоді вже не треба ніякої сторожі.

Пандар Отака ти в мене вдалася...

Входить Троїлів джура.

Джура Добродію, пан мій хоче з вами зараз поговорити.

Пандар Де?

Джура У вашому ж таки домі; там він броню з себе знімає.

Пандар Скажи йому, хлопче, що зараз буду.

Джура виходить.

Коли б його там не поранили... Бувай здорова, мое небожатко.

Крессіда Прощайте, дядю.

Пандар Я зараз же й вернусь.

Крессіда І принесеш мені...

Пандар Знак од Троїла.

Крессіда Сказано, звідник.

Пандар виходить.

Слова і сльози, клятви і дари
Від іншого несе він задля гри,
Та більш в Троїлі бачу я прикмет,
Ніж скаже Пандар на його предмет.
А все ж кріплюсь — бо янголи ми доти,
Доки вони конають од ласоти;
Свого ж доб'ються — прощавай, любов!
Повинні ми страждати знов і знов.
Котра цього не зна — не зна нічого.
Тому ж то я і вчу себе так строго:
Покіль тебе жадають, то пануй,
А вволиш їхню волю — вже слугуй...
Хоч серце палить пристрасть негасима,
Кохання я не виявлю очима.

(Виходить)

СЦЕНА 3

Грецький табір. Перед шатром Агамемнона.

Сурми. Входять Агамемнон, Нестор, Улісс, Менелай та інші.

Агамемнон Царі!

Яка журба вам пожовтила щоки?
Ви ж знаєте — широкі наші плани,
Повзяті на землі і ніби певні,
Ніколи не здійснюються цілком:
Встають щораз завади й перепони,
Мов нарости шкідливі на сосні
Від супротивних соків, що скривляють

Нешасне дерево й життя калічать...
Відомо й те, царі, що замір наш
Не вдався досі: сьомий рік, як Трою
Ми облягли, а все ж вона стоїть.
З історії ми знаєм, що не раз
Великі задуми йшли криво й косо
І з ціллю розминалися, що думка
Не в ту часом утілювалась форму.
Чого ж тепер ви дивитесь понуро
На діло наше і звете ганьбою
Ту випробу, що нам послав сам Зевс,
Щоб вивірить і твердість нашу, й волю?
Яка в металі проба, не вгадаєш
При усмішці фортуни: злий і добрий,
Мудрець і дурень, зух і боягуз,
Міцний і кволий,— всі немов однакі;
Коли ж вона насупить гнівно брови,
Здвигнеться буря — полетить в одвійки
З широкої лопати все легке,
А добре, ваговите, повноцінне
Зостанеться без домішок на місці.

Нестор Великий Агамемноне! Хай Нестор,
Шануючи, як слід, божистий сан твій,
Докине кілька слів. Лиха пригода
Випробує людей: по тихім морю
Немало вутлих човників пливе
Нарівні із міцними кораблями.
Та як Борей розбійницьки нагряне
На лагідну Фетиду — вже, дивись,
Судно те кріпкоробре гори-хвилі
Знов ріже, скачучи між двох стихій,
Мов кінь Персеїв; де ж плохий той човник,
Що мірявся з великим? Або втік
В затишну гавань, або десь пішов
Нептунові на з'їд... Отак у бурях
Нам виявляється і справжня мужність.
Коли природа весело сміється,
Для табуна страшніший тигра гедзь;
Та як задме дереволомний вітер,
Що гне коліна й віковим дубам,
Вся оводня ховається, де може,
А смілий люто стане проти люті
Й на гримання фортуни відповість
Таким же гриманням.

Улісс

Агамемноне,

Великий вождь, міцна підпора греків,
Ти наше серце, і душа, і дух,
Якому всі ми мусимо коритись
І мислю, й ділом,— вислухай Улісса.
Я схвалюю цілком промови ваші,
Твою,

(до Агамемнона)

найстаршого у нашім війську,
Й твою,

(до Нестора)

найстаршого між нами віком.
Повинна б Греція слова вождя
У мідь чи бронзу вкарбувать навіки,
А Несторове слово срібнолите
Хай ланцюгом незримим, та кріпким,
Немов та вісь небесна, прикуе
Проречисті уста до грецьких вух.
А все ж і ти, великий, і ти, мудрий,
Послухайте, що скаже вам Улісс.

Агамемнон

Кажі, ітацький царю: ми не вірим,
Щоб з уст твоїх почули щось нікчемне,
Не варте нашої уваги; скорше
З губи брудної підлого Терсіта
Ми можемо чекати й сподіватись
І музики, і мудрості, й провістія.

Улісс

Твердині Трої вже давно упали б,
І меч у Гектора із рук би випав,
Якби у нас був лад.
На жаль, немає єдності у греків.
Погляньте: в полі неладом стоять
Намети наші, і такий же нелад
У нас в думках. Коли круг ватажка
Не скупимось, як бджоли коло матки,
Який там буде лад? Як вождь у масці,
Ти розбереш, хто вождь, а хто підлеглий?
Недаром же і небо, і земля,
І всі планети зберігають лад,
Порядок, ступінь, форму, послідовність,
І поведінку, й звичай, і закон.
Отож і сонце в величі пишає
На сьйнім троні над планетним роєм
І поглядом цілющим береже

Од дії зловорожих нам світил,
Мов цар який, добра і зла пильнує.
Якби ж планети із орбіт зірвались
І шкереберть пішли — то скільки лих
І знамень в світі сталось би, які б
Пішли бунти, потопи, землетруси,
Які жахи й страхіття, урагани,
І валтовні переміни й потрясіння
Основ ладу і спокою в державах!
Коли шаблі зламаються в драбині
Високих задумів — пропало діло!
Чи то ж устоять без шаблів порядку
Громади, школи, братства у містах,
Торгівля супокійна із замор'ям,
Родинне право, право первородства,
Повага віку, скіпетри й корони,—
Чи все оте устоїть без ладу?
Розбий оті шаблі, розладь ті струни —
Настане дисгармонія як стій.
В тім сум'ятті розбурханії хвилі
Заллють весь суходіл, перетворивши
В гамулу цю міцну од віку твердь;
З недомислом з'єднається насильство,
І нелюд-син уб'є свого вітця;
Скрізь правом стане сила; правда й кривда,
Що їх судити має правосуддя,
Змішаються, і шезне справедливість.
Тож сила стане всім, вона перейде
В сваволю, а сваволя у жадобу:
Жадоба ж, той усежерущий вовк,
За допомогою сваволі й сили
Світ пожере, вкінці й себе саму...
Великий Агамемноне, коли
Порядок занедбаєм, прийде хаос.
Де б уперед іти, а ми, як раки,
Назадгузь ліземо. Коли вождя
Не слухає його заступник перший,
А того нижчий чин, того ще нижчий,—
Ми маємо загальний вже непослух,
Що шириться, немов лихая пошесть,
Мов лихоманка та, нас трусить розбрат,
Труять нас завидки. Оця ж хвороба
Рятує Трою.
Хто винен в тім, що Троя й досі ціла?
То неміч наша, а не їхня сила.

Нестор Премудро виявив Улісс хворобу,
Що силу нашу зводить нанівець.

Агамемнон Хворобу слушно ти вказав, Уліссе,
А ліки ж де?

Улісс Ахілл великий, про якого славлять,
Що він — правиця всіх ахейських воїв,
Розприндившись від тих гучних похвал,
Вилежується в себе у наметі
І з нас глузує; з ним же і Патрокл
На ложі лінощів збуває дні,
Кривляється і строїть різні міни
(То, каже, імітація, нахабний!) —
Нас передражнює, у тім числі,
Великий Агамемноне, й тебе,
Твою високу власть. Як той актор,
Всі здібності якого у ногах,
Провадить дерев'яний діалог
З помостом, що скрипить, так цей Патрокл
Ганебно й жалюгідно удає
Твою поважну велич. Деренчить,
Немов розбитий дзвін, іще й варняка
Усяке неподобство, що й Тіфону
Ревучому навряд би чи пристало.
Ахілл на те качається в постелі,
Регочеться, аж боки рве. «Чудово! —
Гукає.— Браво! Чисто Агамемнон!
Ану ще й Нестора. Та не забудь «гм-гм»,
Ще й бороду погладь, перш ніж почати».
Той почина. Воно таке там схоже,
Як коло на квадрат, Вулкан на жінку,
Проте Ахілл гукає: «Браво! Точно,
Це Нестор! А тепер нам покажи,
Як устає він при нічній тривозі».
І тут Патрокл ну кашлять і плюватяться,
Тремтячими руками застібать
Уявні лати (смішки із старого!),
А наш герой аж умирає. «Годі,—
Кричить,— Патрокле! З реготу я лусну,
Хоч би були й сталеві ребра в мене!»
І так усе висміюють — таланти
Й прикмети гідні доблесних вождів,
Накази їх, промови, застороги,
Іх заклики до бою чи замир'я.

Удачі наші чи невдачі — все б їм
Осміювать, з усього б їм глумитись...

Нестор За цими ж бо (шо, як сказав Улісс,
Іх славлять, мов героїв) інші йдуть,
Тим прикладом немовби заразившись.
Аякс узяв сваволю, так задер
Він голову і так пихато ходить,
Як той Ахілл, намета ж він так само
Прикрасив і так само бенкетує
З друзяками, й глузує з наших діл,
Удаючи пророка, ще й Терсіта
Нацьковує, гавкучого раба,
Щоб нас усіх болотом обкидав,
Знеславлював і позбавляв довіри
В такий тривожний, небезпечний час.

Улісс У них обачність — це вже боягузтво,
В них мудрість на війні — саме ніщо;
Єдине, що чванливці визнають,
Це міць руки. А силу тої думки,
Що визначає, де й скільком рукам
Ударити, що зважає ворожу
Потугу, — не цінують і на ніготь.
То труд, мовляв, постільний, кабінетний,
Бої на мапах. В них тяжкий таран,
Що стіни б'є своєю ваготою,
Більш вартий, аніж руки, що зробили
Машину цю, ніж розум-винахідник,
Який створив її й керує нею.

Нестор Коли це так, то і Ахіллів кінь
Варт чотирьох Ахіллів.

Суремний гук.

Агамемнон Що за сурма? Поглянь-но, Менелая.

Менелай Це з Трої.

Входить Еней.

Агамемнон Чого ти тут?

Еней Це Агамемнона шатро? Скажіть, будь ласка.

Агамемнон Його.

Еней Чи можу я, царевич і герольд,
Ушам царя посланкня передати?

- Агамемнон* Ручуся в тім тобі мечем Ахілла
І головами греків одностайних,
Що Агамемнона вождем обрали.
- Еней* Зарука повна. Але як чужинцю
З-поміж усіх оцих постав владарних
Найвищого царя виізнати?
- Агамемнон* Як?
- Еней* Ну — як?
Тому питаю, щоб явить шанобу,
Щоб вид мій зарум'янився, немов
Аврора перед усміхом божистим
Юного Феба...
То де ж той бог, який людей веде,
Де мудрий і могутній Агамемнон?
- Агамемнон* Глузує з нас троянець, чи, можливо,
У Трої всі — лестиві двораки.
- Еней* Люб'язні ми і ввічливі в час миру,
Мов янголи, така йде всюди слава.
А дійде до війни — то в серці гнів,
Міцна рука, незрадний меч, душа
До подвигів горить. Та цить, Енею,
Троянцю, цить; ну ж, палець на уста!
Плямує славу самопохвальба,
Не слава то виходить, а ганьба:
Похвалить ворог — то вже інша справа,
Ото справдешня і хвала, і слава.
- Агамемнон* То ти, троянцю, звеш себе Енеєм?
- Еней* Так, греку, це моє ім'я.
- Агамемнон* Що ж маєш нам казати?
- Еней* Це тільки Агамемнону скажу.
- Агамемнон* Він потай не вислухує троянців.
- Еней* Та й я ж бо не для пошептів прийшов:
Сурмою я збуджу його увагу,
А потім буду вголос говорити.
- Агамемнон* То говори ж, як вольний вітер дме.
Не той це час, щоб Агамемнон спав;
Ні, він не спить, троянцю, і тобі
Це каже сам.
- Еней* Сурми ж гучніш, сурмачу,
І міддю сколихни ці сонні шатра,

Нехай усі хоробрі греки знають,
Що Троя голосно до них промовить.

Суремний гук.

Великий Агамемноне, у Трої
Є Гектор славний, син царя Пріама.
В цім довгім і зануднім перемир'ї
Він мов заржавів,— тож велів мені
Таке оголосити з трубним гуком:
«Царі, князі й пани! Як є між греків
Такий, що честь понад вигόди ставить,
Що ради слави йде на небезпеку,
Що знає доблесть і не знає страху,
Що любить свою пані не словами,
Які шепоче їй на самоті,
А привселюдно сміло меч підійме
За тую вроду й цноту незрівнянну,—
Того я викликаю на двобій!»
Тож на очах троянців і ахейців
Свого докаже Гектор непреложно,
Бо жінка в нього мудра, гарна, вірна —
Такої не кохав ніхто із греків.
Він завтра викличе суремним гуком
На поле поміж табором і муром
Того із греків, хто кохає вірно.
Хтось вийде — того Гектор пошанує,
А ні, то скаже, повернувши в місто,
Що всі грекині, певне, споганіли
Й не варт за них ламать списа... Це все.

Агамемнон Ми всіх про це сповістимо, Енею,
І люблячих, і люблених. Кому
Те не до мислі, хай сидить удома.
Але чи знайдеш ти між вояків
Такого, що не любить, не любив?
Хтось та зустрине Гектора, а ні —
То випадає стать на герць мені.

Нестор Скажи й про Нестора, який був мужем,
Коли дід Гекторів ще груди ссав.
Якби у грецькім війську не знайшлося
Котрогось мужа з іскрою у серці,
Що став би сміло за свою любов,—
Скажи викличнику, що я, старезний,
Сховаю сиву бороду в забрало,

У бронь усуну ці кошаві руки,
Й до бою стану, і скажу йому,
Що пані мав я кращу і чеснішу,
Аніж його бабуся. Без жалю
За правду цю останню кров проллю.

Еней Ганьби такої не допустить юність!

Улісс Амінь.

Агамемнон Енею-пане, дай-но твою руку —
Ми підемо до мене у шатро.
Про виклик я оповішу Ахілла,
Дізнається про те вся грецька сила.
Тим часом разом ми побенкетуєм:
Ми ворога шляхетного шануєм.

Усі виходять, окрім Улісса й Нестора.

Улісс Послухай, Несторе...

Нестор Кажі, Уліссе.

Улісс У мене в мозку зародилась думка;
Допоможи як слід її повити.

Нестор Яка?

Улісс А ось яка.
Тупі клинки пеньки вузлаті колють...
Ті гордощі Ахілла розбуялись —
Скосити б їх, а то бридке насіння
Розсіється навколо і немало
Накоїть лиха.

Нестор Як же це зробіть?

Улісс Той виклик, що нам Гектор посилає,
Хоч ніби звернений до всіх ахейців,
А б'є, по суті, власне на Ахілла.

Нестор Рахунок тут ясний, як на долоні,
З небагатьох складається він чисел:
Нам зрозуміло, що коли об'явим
Про діло, то Ахілл, скупий на розум,
Як Лівії піски (те знає Феб!),
Усе ж таки збагне і досить швидко,
Що виклик той стосується його.

Улісс І думаєш, він прийме виклик?

Нестор

Так,

Мені воно здається неминучим.
Хто може збити Гекторову славу,
Як не Ахілл? Воно-то ніби й жарт,
Але багато між людьми заважить,
Бо тут троянці можуть скуштувати
Найсмаковитіших у нас вершків.
Повір мені, Уліссе, що цей герць
Рішити може долю чи недолю.
Нехай тут буде успіх лиш частковий,
Осудиться по ньому й цілість — так
Товстезну книгу судять по дрібних
У змісті висловах, так велетенське
Угадується часто у малому.
Усякому розумно, що того,
Кого ми проти Гектора поставим,
Ми оберем як наш найкращий вицвіт,
Як квінтесенцію свого народу.
Коли його той Гектор переможе,
Яка то радість буде ворогам,
Як впевняться вони у власній силі!
А певного ж так слухаються руки,
Як слухають руки і меч, і лук...

Улісс

Даруй, що переб'ю.
Отим і не годиться, щоб Ахілл
Зустрівся з Гектором. Зробімо так,
Як ті купці, що спершу пропонують
Абиякий товар (а мо', хто й купить?),
А потім щонайкращим очі сліплять.
Не слід Ахіллу з Гектором боротись:
І слава наша, і ганьба — обидві
Нам принесуть нещастя.

Нестор

Я, старий,

В цій думці щось не добачаю сили.

Улісс

Якби Ахілл не мав тії пихи,
То його славу всі ми поділили б,—
А то він став уже такий нахабний,
Що коли візьме гору, краще нам
Стоять під лютим африканським сонцем,
Аніж під поглядом його бундючним.
Як переможе Гектор, тая пляма
На всіх нас ляже. Краще киньмо жереб
І так зробім, щоб він припав Аяксу.

Всі одностайно скажем, що Аякс
Найбільше гідний честі. Це Ахіллу,
Що дуже любить славу і хвалу,
Хай буде шпичка в ніс: нехай опустить
Він гребеня, що аж до хмар задер.
Як викрутиться той дурний Аякс,
Вознесемо його, а як поляже,
То знатимем, що є в нас кращі люди.
Чи так воно скінчиться, чи інак —
Коли Аяксу виявим довір'я,
З Ахілла він обшипле пишне пір'я.

Нестор Уліссе,
Тепер твій задум я розсмакував.
Ходім до Агамемнона, в цей план
Повинні ми його утаємничить.
Нацькуймо брат на брата двох собак:
Гординя їм хай править за маслак.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА



СЦЕНА 1

Частина грецького табору.

Входять Аякс і Терсіт.

Аякс Терсіте...

Терсіт А що, якби Агамемнона геть усього чирками об-
кидало — геть усього, кругом?

Аякс Терсіте!

Терсіт І щоб усі ті чирки попроривало, га? Ото б
пішли патьоки! Усе вождівство із нього сплило б! Звівся б на
пшик!

Аякс Собако!

Терсіт Тоді б із нього щось та вийшло б, а так — не бачу нічого.

Аякс Ах ти ж, вовчої сучки син! Не чуєш, позакладало? То почуй шкурою!
(*Б'є його*)

Терсіт А бодай тебе чума наша грецька побила, ти, полупанок нещасний, розумаха бичий!

Аякс Поговори мені, поговори: битиму тебе, як сусідську козу, поки ти в мене на красунчика не виб'єшся.

Терсіт Швидше я тебе на мудрака та на святця висмію... Ні, навряд, бо радше кінь твій цілу проповідь напам'ять визубрять, ніж ти сам молитву без книжки прокажеш. А битися дак умієш, шапо сапата!

Аякс Кажі, мухоморе, що там було за оголошення?

Терсіт Думаєш, я не чую, як ти мене ото лупиш?

Аякс Що за оголошення, питаю?

Терсіт Оголосили, здається, що ти дурень.

Аякс Гляди мені, дикобразе, гляди, бо руки в мене сверблять...

Терсіт Розсвербівся б ти увесь, од голови до п'ят, я б тебе розчував: ото була б короста на всю Греччину! А в бою дак ти, як і всі наші, не дуже-то.

Аякс Я тебе про оголошення питаю!

Терсіт От ти все бурчиш на Ахілла, шкилюєш із нього: заздриш величі його, як той Цербер Прозерпіниній вроді, то й гавкаєш.

Аякс Цить, Терсітихо!

Терсіт От його попробуй, удар!

Аякс Ух ти ж, книш розляпаний!

Терсіт Та він тебе кулаком тільки раз! — і на кришки розсиплешся, як ото сухар у моряка.

Аякс Ух ти ж, сучий сину!
(*Знову б'є його*)

Терсіт Давай, давай!

Аякс Ух ти ж, відьми́на кишенья!

Терсіт Давай, давай, дурнолюблю! У тебе в голові стільки того мозку, як у мене в ліктях... Віслюк і той міг би тебе чогось

навчити, та ти вже й так над ослами осел! Приїхав сюди троянців бити, та в кого розуму є хоч на стілечки, купить і продасть тебе, як раба того берберського... Ну, побий іще мене, то я всім розкажу, щó ти таке, од п'яти почавши, утробо безкишка!

Аякс Собако!

Терсіт Царьок задрипаний!

Аякс Пес шолудивий!
(Знозу б'є)

Терсіт Дурник ти Марсів! Бий, телепню, бий, верблюде!
Бий, бий!

Входять Ахілл і Патрокл.

Ахілл Здоров, Аяксе! Чого ти оце так на нього? Здоров, Терсіте, що тут сталось, чоловіче?

Терсіт Ти тільки глянь на нього. Бачиш?

Ахілл Ну?

Терсіт Ні, ти поглянь, кажу.

Ахілл Ну, дивлюсь. То й що?

Терсіт Ні, ти добре до нього придивись.

Ахілл Та добре ж придивився.

Терсіт Не дуже-то й добре: бо як не крути, куди не кинь, а він усе-таки Аякс.

Ахілл Знаю, дурню, знаю.

Терсіт А от цей дурень сам себе якраз і не знає.

Аякс Тим-то я тебе й луплю.

Терсіт Гля-гля, спромігся на кругленьке словечко... У його балачок отаке-е-енні вуха! Його мозкові вже од мене більше дісталось, ніж моїм ребрам од нього: за шага куплю дев'ять горобців, а драглі в його коробці не варті і дев'ятої частини горобця. Оцей зачуханий панок, Ахілле, оцей Аякс, що носить розум у череві, а тельбухи в голові,— я тобі знаєш що про нього зараз розкажу?

Ахілл Ну, що?

Терсіт Оцей Аякс, кажу...

Аякс замахнувся на Терсіта. Ахілл його спинив.

Ахілл Не треба, Аяксе.

Терсіт Стільки має розуму...

Ахілл Та ну-бо, Аяксе, вгамуйся.

Терсіт Що розумець той пролізе і в ушко Єлениної голки, тої самої Єлени, за яку він оце воювати припхався.

Ахілл Та годі вже, дурню, перестань.

Терсіт Я б то давно перестав, дак цей йолоп не хоче... Он глянь на нього, глянь!

Аякс Ах ти ж, пес проклятий! Та я...

Ахілл Воно тобі треба — з дурнем та умом міряться?

Терсіт Не треба: дурень його завсігди переважить.

Патрокл Сказав, як зав'язав.

Ахілл Чого ви завелись?

Аякс Та я спитав у цього пугача паскудного, яке там було оповіщення, а він мене взяв на глуми.

Терсіт Я тобі не слуга.

Аякс А далі що?

Терсіт Я служу своєю охотою.

Ахілл Ну, остання твоя служба болюча була — хто ж дається бити своєю охотою? Аякс тут діяв охотою, а ти терпів, мабуть, усе ж таки з примусу.

Терсіт Ах, он ти як? То і в тебе ж, коли люди не брешуть, розуму більше в кулаці, ніж деінде. Не велика ж буде Гекторові здобич, як він чи тобі, чи Аяксові голову провалить. То все одно, що свистуна-горіха розколоти — зерня там і не ночувало.

Ахілл Значить, ти вже й на мене, Терсіте?

Терсіт А от Улісс розумний, та ще Нестор (правда, мозок у нього ще тоді зацвівся, як у дідів ваших нігтики тільки рости почали). Так вони вас упрягли, як волів: тягніть, дурнесенькі, воєнного плуга.

Ахілл Що-що?

Терсіт А то, може, ні? Гей, Ахілле! Гей-гей, Аяксе! Агей!

Аякс Я тобі зараз язика вріжу.

Терсіт Ти мене й тоді не переговориш.

Патрокл Та замовкни вже, Терсіте! Цить-бо!

Терсіт То це я маю слухатись Ахіллової сучки?

Ахілл А що, Патрокле, вхопив?

Терсіт Я тоді тільки, бевзі, до ваших шатер прийду, як узнаю, що вас вішать будуть. Піду туди, де хоч трохи мізки ворушаться, а дуршу дурноту покидаю навіки.

(Виходить)

Патрокл Іди собі на зламану голову.

Ахілл А оповіщення було таке:
Узавтра Гектор, десь о п'ятій ранку,
З трубою під наш табір підійде
І викличе хороброго котрогось
Із-поміж нас на герць, такого, каже,
Щоб міг постояти... за що, забув:
Так, за якусь дурницю. Будь здоров.

Аякс Прощай. А хто ж на нього встане?

Ахілл Не знаю. Там, здається, кинуть жереб,
А то б сказали.

Ахілл із Патроком виходять.

Аякс Може, вийдеш ти?

Піду ж та розпитаюсь.

(Виходить)

СЦЕНА 2

Троя. У Пріамових палатах.

Входять Пріам, Гектор, Троїл, Паріс та Гелен.

Пріам Після стількох годин, речей, життів
Знов Нестор шле од греків нам послання:
«Верніть Єлену, і всі інші шкоди —
Образи честі, втрати часу й коштів,
Здобуті рани і загиблі друзі,
Що їх війна пожерла ненажерна,—
Забудуться». Як, Гекторе, міркуєш?

Гектор Я сам-то греків менш ніж хто боюсь,
Але, грізний Пріаме,

Гектор Вона ж не варта коштів утримання.

Троїл Кого цінують — то вже неабищо.

Гектор Поцінування — річ не самовільна:
Тут важить внутрішня ціна предмета
Не менш, ніж гідність поцінувача,
А ставить службу богові над бога —
Це просто божевільне ідолянство.
Настільки ж божевільна і та воля,
Що своєвільно ціну тим речам
Приписує, які ціни не мають.

Троїл От я беру дружину, і мій вибір
Скеровує моя лиш власна воля,
Спокушена очима та ушима
(То певні лоцмани, що проведуть
Між берегів жадання і розсудку).
Чи зможу я, коли та воля раптом
Засудить вибір свій, покинуть жінку?
Ні, ні і ні. Тут треба шануватись:
В купця купивши шовку, не вертай
Йому брудного; досхочу наївшись,
В помийницю недоїдків не кидай...
Самі ж ви радили, аби Паріс
Над греками помстився за наругу,
І згодою йому надули парус;
Вітри ворожі й хвилі злагідніли,
Йому вслужили, й він доплив, де треба,
І за старезну тітку, грецьку бранку,
Привіз царицю, од чиеї вроди
Феб нітиться, Аврора ніби в'яне...
Її ми держим за ту тітку-бранку;
Чи варт держати? Таж вона — перлина,
За неї здвиглись сотні кораблів,
І поробились владарі купцями.
Признайтесь, що Паріс вчинив розумно,
Бо ви ж самі гукали: «Їдь! Пливи!»
Признайтесь, що привіз шляхетну здобич,
Бо ви ж плескали в руки: «Чудо! Диво!»
Чого ж тепер засуджуєте те,
Що, мудрії, самі тоді вхвалили,
Чого ви нестатечністю своєю
Фортуну переважили? Чого
Те упослідили, що цінували
Над всі скарби землі?! Ми, як злодюги,

І мужності ми не повинні тратити
Через оте Кассандрино безумство.
Ні, наша справа справді справедлива,
І наша честь поставлена на спит
У цій потребі. Особисто я
У цьому зацікавлений не більше,
Ніж хто з синів Пріама. Та боронь
Нас, Зевсе володарний, од учинків,
Що нас дали б на посміх боягузам!

Паріс Інакше б світ гадав, що ваші ради
І мій учинок — просто легковажність...
Богами свідчусь, тільки ваша згода
Окрилила мій задум, відігнала
Усі думки про небезпечність діла.
Та що я міг би вдіяти одноруч?
Який герой устав би самотою
На ціле військо воїв-ворогів,
Що рушили на нього? Та клянуся,
Щоб мав я сам тягар узятъ на себе,
Щоб мав таку спромогу, як і волю,—
Ніколи не відмовлюсь від свого,
Стоятиму до краю.

Пріам Ти говориш,
Жагою одурманений п'янкою:
В тобі ще мед, а в інших грає жовч,
То про одвагу краще вже помовч.

Паріс Річ, царю, не в самій моїй утісі.
Я хочу пляму змити із Єлени,
Що вкрадено її, мовляв; я хочу
Її тримати правною жоною.
Яка ж то буде зрада для цариці,
Яка неслава царській твоїй владі,
Яка ганьба мені, як одламо
Її ахейцям з примусу гидкого!
Як міг ввійти такий стидкий порив
У ваші горді, благородні душі?
Нема ж такого нищого між нами,
Щоб так спідлів, щоб не підняв меча,
Боронячи Єлену, і немає
Шляхетного такого, щоб гадав,
Що за Єлену вмерти непристойно.
Поборемось, герої знамениті,
За неї, за єдину в цілім світі!

Гектор Ви справді добре мовили обидва,
Брати мої, та дивитесь на справу
Десь поверхово, ніби юнаки,
Що, каже Арістотель, неспроможні
Моральній філософії навчитись.
Резони ваші викличуть скоріш
Жагу палку і розстроюють кров,
Аніж дадуть можливість роздивитись,
Де правда, а де кривда. Помста й хіть —
То дві глухі тетері, що не чують
Правдивих доказів. Закон природи
Велить усякому віддати належне;
А що належніше в людей буває,
Як мужеві жона? Коли закон
Природи цей порушить дика пристрасть,
А розум попуск-тій жазі попустить,
То в кожного поважного народу
Свої закони є — вони нагнуть
Ті ворохобні вибрики на послух.
Гелена ж, як відомо, є жона
Цареві Спарти, й той закон моральний,
Природний і людський, повеліває
Її вернути мужу. Як не вернем,
То новим злом побільшим давнє зло.
Така, по правді, Гекторова думка.
І все ж таки, брати мої завзяті,
Я поможу вам втримати Єлену,
Від цього-бо залежить наша честь
Усіх разом і кожного зокрема.

Троїл Так, Гекторе, оце ж то й головне.
Якби не слава й честь, а тільки примхи
Шалених закоханців, я не хтів би,
Щоб пролилась іще єдина крапля
Крові троянської заради неї.
Але, достойний Гекторе, Єлена —
Це наша честь, і слава, і хвала:
Вона натхне на подвиги звияжні,
Нам допоможе ворога подужать,
Прославитись на всі віки й часи.
Я думаю, не втрапиш ти нагоди,
Щоб голосної слави залучити —
Вона уже всміхається тобі
На цілий світ.

Гектор

О так, я йду з тобою,
Безстрашна вітко грізного Пріама!
Послав я грекам виклик, ще й зухвалий,
Мов камінь кинув у болото сонне;
Там їхній вождь у лінощах дріма,
А в війську розбрат, єдності нема.
Ми їх розбудим!

Виходять.

СЦЕНА 3

Грецький табір. Перед Ахілловим шатром.

Входить Терсіт.

Терсіт Ох, Терсіте, Терсіте! Заблукав еси в лабіринті власної люті! Доки ж той слоняра Аякс буде отак мною попихати? Він мене б'є, а я з нього глузую: яка ж то в лиха утіха? От якби навпаки, щоб я його бив, а він з мене сміявся... Чортів та бісів виклика́ти навчусь, аби тільки з цього капосного приниження вибитись. А тут іще й Ахілл — добре вміє вести підкопи... Якщо од цих двох копачів залежить руїна Трої, то довго ще стоятимуть її мури, поки самі собою не розваляться. О ти, великий олімпійський громовержцю, забудь, що зवेशя Зевсом, царем над богами, і ти, Меркурію, покинь жезла свого зміюватого, поки не одберете їм того малюсінького, малюпусінького розумця, який у них іще є! Там його стільки (це й найтемніший бачить), що й не вгадає, як муху од павука визволити — хіба що важким мечем павутиння порубать. А погибель на всей ваш табір! А бодай вас усіх пранці поїли, бо те диво, бачиться, достається саме бабонюхам... Оце і вся моя молитва — нехай ще тільки диявол заздрощів скаже «амінь». Агов, пане Ахілле!

Входить Патрокл.

Патрокл Хто там? А, Терсіт! Заходь, Терсітоньку, полайся трохи.

Терсіт Якби я згадав про фальшивого червінця, ти не уникнув би моєї уваги. Та дарма: ти сам собі ворог. Нехай упаде на тебе всьогосвітне прокляття — безум і нетям. Боже тебе борони од навчителя, а наука щоб до тебе й не підходила! Бодай тебе кров

твоя суча провадила до самої смерті! Коли тая, що тебе наряджати-
тиме в могилу, скаже, що з тебе гарний труп, я можу запрягти,
що доти вона вгортала в саван тільки прокажених, Амінь. То де ж
Ахілл?

Патрокл А ти, виходить, дуже побожний. Це ти так мо-
лився?

Терсіт Еге, небеса мене чують.

Входить Ахілл.

Ахілл А хто тут?

Патрокл Терсіт, добродію.

Ахілл Ага, прийшов-таки. Де ж ти раніше був, сину мій,
животівко моя, чом на обід мені не подавався? Ану скажи мені, хто
такий Агамемнон?

Терсіт Твій зверхник, Ахілле... А от ти, Патрокле, скажи
мені, хто такий Ахілл?

Патрокл Твій пан, Терсіте. А ти скажи мені натомість, хто
такий ти сам?

Терсіт Я твій знавець, Патрокле; а тепер скажи мені,
хто ж ти такий?

Патрокл Як ти такий патроклознавець, то скажи сам.

Ахілл Кажі, кажі.

Терсіт Зараз розберусь. Агамемнон старший над
Ахіллою; Ахілл мій пан; я знавець Патрокла, а Патрокл—
дурень.

Патрокл Ах ти ж, падлюко!

Терсіт Цить, дурню, я ще не скінчив.

Ахілл Він же має привілей. Кажі, Терсіте, далі.

Терсіт Агамемнон дурень. Ахілл дурень. Терсіт дурень.
І, як сказано вище, Патрокл теж дурень.

Ахілл А доведи ж.

Терсіт Агамемнон дурень, бо взявся бути старшим
над Ахіллою; Ахілл дурень, бо ходить під Агамемноном; Тер-
сіт дурень, бо дурневі служить, а Патрокл, сказано, дурень,
та й годі.

Патрокл А чого ж я дурень?

Терсит А то вже спитай у творця. А з мене досить, що ти дурень... Це хто там іде? Гляньте.

Ахілл Патрокле, я не хочу говорити ні з ким. Ходім у шатро, Терсите.
(*Виходить*)

Терсит Що це за гидота, що за омана, що за крутість? А все через що? Через того рогача та через тую шльондру... Нічого собі, добрий привід, щоб учинити бійку, щоб пускати один одному юшку. А чума на вас із бешихою! Щоб ви попропадали з вашими війнами та похотями!

(*Виходить*)

Входять Агамемнон, Улісс, Нестор, Діомед та Аякс.

Агамемнон А де ж Ахілл?

Патрокл У себе у шатрі. Та він нездужа.

Агамемнон Звісти його, що ми сюди прийшли.
Він знехтував посланням нашим, ми ж,
Не зваживши на сан наш, милостиво
Одвідали його. Так і скажи.
Нехай не думає, що ми забули,
Хто він, хто ми.

Патрокл Я все йому скажу.
(*Виходить*)

Улісс Ми ж бачили його там у шатрі —
Ні, він не хворий.

Аякс Е ні, таки хворий — левиною хворобою, гордим серцем. Як ви його так поважаєте, можете назвати це меланхолією. А як на мене — це гординя. А звідки вона? Нехай би пояснив причину... Дозволь, володарю, сказати тобі одно слівце.

(*Відводить Агамемнона вбік*)

Нестор Чого це той Аякс так на Ахілла в'ївся?

Улісс Бо той переманив у нього блазня.

Нестор Кого, Терсита?

Улісс Атож.

Нестор То він тепер утратив тему для розмов.

Улісс Ні, в нього просто інша тема — Ахілл, той самий, що відібрав у нього попередню тему.

Нестор Ох! А воно й краще: їхня незгода нам більше до мислі, аніж коли проміж ними злагода. Та й міцна ж то була спілка, коли дурень спромігся її розірвати...

Улісс Дружба, не скріплена розумом, легко розпадається від дуросщів... А он і Патрокл іде.

Нестор Тільки без Ахілла.

Улісс Сустави у слона солідні, але не елегантні. Ноги йому дано для ходіння, а не для згинання.

Входить Патрокл.

Патрокл Ахілл мені велів сказати: жаль,
Коли щось інше, а не власна втіха,
Подвигнула твою високу гідність
Прийти сюди із почтом благородним.
Гадає він, це просто моціон,
Прогоулянка легка після обіду.

Агамемнон Патрокле, нам ці викрути знайомі:
Оце його постійне уникання,
Приправлене погордою і глумом,
Ми всі аж надто добре розумієм.
У нього є прикмет немало гарних,
Та він переоцінює їх явно
І тим знецінює в людських очах:
Так добрий овоч на брудній тарелі,
Ніким не браний, сохне чи гние.
Скажи ж йому, що ми поговорити
Прийшли до нього, а іще додай,
Що він, по-нашому, занадто гордий,
Але не надто ввічливий, що він
Аж геть як високо несеться вгору.
А ще скажи: достойніші за нього,
Хоч і могли б своєї вжити влади,
Лиш дивляться й дивуються з тих примх,
Із тих його припливів та відпливів.
Він думає — від нього все залежить...
А ще додай: як він такий гордий,
То нам і непотрібний. Хай лежить,
Мов громіздка машина, що її
Ніяк не підтягти під мури міста.
В бою цінніший ворушкий пігмей,
Ніж сонний велетень... Так і скажи.

Патрокл Скажу і передам, що він одкаже.
(*Виходить*)

Агамемнон Навіщо посередники? Ми з ним
Прийшли поговорить. Ввійди в шатро, Уліссе!
Улісс виходить.

Аякс А й справді. Чим він кращий за інших?

Агамемнон Він тільки думає, що кращий,

Аякс Отак? Ти думаєш, що він ставить себе понад мене?

Агамемнон Безперечно.

Аякс І ти з такою думкою згоден?

Агамемнон Ні, доблесний Аяксе: ти такий же сильний, такий же хоробрий, як і він, благородством йому не поступишся, а гречністю переважаєш,— і взагалі з тобою приємніше мати справу.

Аякс І чого ото люди так гордяться? Де в них оті гордощі беруться? Я тих гордощів ізроду не знаю.

Агамемнон Душа в тебе світліша, Аяксе, а прикмети значніші. Той, що високо несеться, сам себе пожирає: гординя — то для нього і дзеркало, і сурма, і власний літопис. А вже як чоловік не ділами себе славить, а словами, то таке самохвальство нищить усі його діла.

Аякс Я тих гордіїв так ненавиджу, як жаб'яче кодро.

Нестор

(*убік*)

А сам себе він любить: от так штука!

Входять Улісс.

Улісс Ахілл не вийде завтра в поле битись,

Агамемнон Яка ж тому причина?

Улісс

А ніяка.

Він заявив: «Такий мій рішенець,
Ні з ким не хочу,— каже,— рахуватись,
Уволюючи тільки власну волю».

Агамемнон То він не вийде навіть із шатра,
Хоч ми до нього ввічливо звернулись?

Улісс Чіпляється до кожної дрібниці,
А сам себе великим виставляє
І, сам до себе мовлячи, гордує,—
Так в серці розбуялася пиха,
Що він неначе зовсім збожеволів,
Не знає вже, що думать і що діять...
Мов ошалів наш царствений Ахілл,
Пихою підбиваючи гординю.
Він очумів, а смерть над ним стоїть,
Волаючи: «Нема рятунку!»

Агамемнон Ясно.

Тоді йди ти, Аяксе, привітай
Його в шатрі, уговори як-небудь —
Він, кажуть, ставиться до тебе добре.

Улісс О ні, мій Агамемноне, не треба!
Аяксові не личить до Ахілла
Іти, не слід. Нехай той самохвал,
Що смальцем чвані рясно поливає
М'ясиво гордошів, що зна одно —
Лиш власне марнославія ремігати,—
Нехай не діждеться, щоб ми до нього
Послали на поклін такого левня,
Якого ми шануєм над усіх!
Цей тричі гідний, тричі славний лицар
Нікому пальми першості не дасть
І гідності своєї не принизить —
Не піде до Ахілла!
Навіщо тую гордість роздирати
І докидати Ракові вугілля,
Як він і так горить з Гіперіоном?
Таж сам Юпітер громом загримить:
«Ахілле, йди до славного Аякса!»

Нестор

(убік)

Оце воно! Вліпив у саме око!

Діомед

(убік)

А цей мовчить, впивається хвалою.

Аякс Як і ввійду в шатро, то лиш для того,
Щоб дати йому по пиці.

Агамемнон

Ні, не йди.

Аякс А приндітись почне, то я йому
Зіб'ю пиху! Пустіть мене до нього.

Улісс Ні, ні, не йди! Хоч би від цього навіть
Пропало наше діло.

Аякс Нахаба нещасна!

Нестор

(убік)
Добре про себе сказав.

Аякс Ніякої ввічливості не визнає...

Улісс

(убік)
Докоряв ворон галці, що чорна.

Аякс Я добре пушу йому кров!

Агамемнон

(убік)
Сам хворий, а лізе когось лікувати.

Аякс Якби всі були моєї думки...

Улісс

(убік)
То всі разом стали б бездумними.

Аякс Я б йому не попустив! Скуштував би він у мене
меча... Щоб ото чвань та взяла гору?

Нестор

(убік)
Якби взяла — за тобою половина.

Улісс

(убік)
А може, й усі десять десятих.

Аякс Я його добре помну, буде він у мене як шовковий.

Нестор

(убік)
Ще не вельми розгорівся: підсипайте йому лесто-
щів, підсипайте, щоб швидше в пасію вкинувся.

Улісс

(до Агамемнона)
Велителю, не край собі так серця.

Нестор Не треба, царю, всім цим перейматись.

Діомед Готуймося боротись без Ахілла.

Улісс Його ім'я і чути неприємно.
Отут є чоловік, та непогода
Хвалити в вічі. Я мовчу.

Нестор Чому?
Він менше честолюбний, ніж Ахілл.

Улісс І всім відомо, що не менш одважний.

Аякс Той скурвий син нас думав обхитрити!
Якби він був троянцем, я б його...

Нестор Хто знайде ваду в нашому Аяксі?

Улісс Він, може, гордий?

Діомед Любить похвалу?

Улісс Чи, може, грубий?

Діомед Надто самолюбний?

Улісс Хвала богам, ти молодець, Аяксе!
Хвала тому, хто породив тебе,
І тій, що згодувала; честь тому,
Хто виховав тебе, але потрійно
Тобі самому слава і хвала!
Хто справи вчив військової тебе,
Хай з Марсом пополам розділить вічність,
А щодо сили — й биконос Мілон
Голінного Аякса не заломить.
Про розум я вже й не кажу — то мур,
Що всі твої таланти кріпко держить.
Нащо вже Нестор — час його вмудрив,
Тож мусить бути мудрим, не інакше:
Та, батьку Несторе, даруй, якби
Твій вік такий був юний, як Аяксів, —
Ти б мудрістю його не переважив,
А був би нарівні.

Аякс

(до Нестора)

Вас можна звати батьком?

Нестор А можна, синку.

Діомед

(до Аякса)

Слухайся ж його.

Улісс

Не гаймося. Хай олень цей, Ахілл,
Лежить в кушах. А наш великий вождь
Військову раду хай уже скликає.
Нові царі під Трою прибули —
Ми завтра всі до бою стати мусим.
Хай воїв звідусіль наринє тьма —
Таких, як наш Аякс, ніде нема!

Агамемнон

У раду всі! Ти ж спи собі, Ахілле:
Наш човник обжене судно похиле.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ



СЦЕНА 1

Троя. В Пріамових палатах.

Входять П а н д а р і слуга.

Пандар Гей, друже, скажи мені, будь ласка: то ти ходиш за юним царевичем Парісом?

Слуга Ходжу, добродію, як він іде поперед мене.

Пандар Тобто я хотів спитати: ти йому служиши?

Слуга Я служу владичі.

Пандар І благородному при тому панові: він годен усілякої хвали.

Слуга Хвала вишньому.

Пандар А мене знаєш?

Слуга Знаю, та не дуже. Так, аби-то.

Пандар То пізнай, друже, краще: я — Пандар.

Слуга Сподіваюсь пізнати вас ближче, ваша честь.

Пандар Оцього ж я й хочу.

Слуга То ви, ясновельможний...

Пандар Поки що просто вельможний, такий мій титул.

Музика з глибини палат.

Що то за музика?

Слуга Я знаю лиш частково: вона складається з кількох частин.

Пандар А музик знаєш?

Слуга Їх знаю цілком, добродію.

Пандар Кому ж вони грають?

Слуга Слухачам, пане.

Пандар Ні, для чийої втіхи?

Слуга Для моєї, пане, і для всіх тих, що люблять музику.

Пандар Я маю на увазі, друже, хто її замовив?

Слуга Та вже ж не я.

Пандар Щось ми, друже, ніяк не порозуміємось: я до тебе з гречністю, а ти все з вимовками. Я питаю, хто їм велів грати?

Слуга Так би одразу й питали! Грати велів пан мій, Паріс: він тут власною персоною, а з ним і смертна Венера, візерунок уроди, невидима душа кохання...

Пандар Тобто — моя небога Крессіда?

Слуга Ні, паночку, Єлена. Хіба ви зразу не здогадались по тих прикметах?

Пандар Е, та ти, хлопче, мабуть, ніколи і в очі не бачив прекрасної Крессіди... Я тут прийшов до Паріса од царевича Троїла. Справа у мене, знаєш, пекуча...

Слуга А може, й печена чи варена... Якісь куховарські вислови.

Входять Паріс та Єлена з супроводом.

Пандар Чолом вам, красний царевичу, і всій красній компанії! Красних вам думок, красних надій і красних звершень, особливо тобі, прекрасна царице! Хай красні мрії стануть тобі найкращою подушкою!

Єлена У тебе все красні речі, шановний пане.

Пандар От і прекрасно, що вони тобі до вподоби, царице солоденька... Гожий царевичу, шкода, що урвалась ця прекрасна музика.

Паріс Та ти ж сам її, дядечку, і перервав, тож мусиш відновити: утяв музику, утни ж натомість якоїсь своєї пісні. Знаєш, Ленусю, він на всякі штуки зугарен.

Пандар Не вір йому, царице.

Єлена О пане...

Пандар По правді, голос у мене грубий; дуже грубий, по правді.

Паріс Добре сказано, мій пане, сказано фігурно.

Пандар Маю справу до царевича, царице моя дорогенька... Дозволь, мій пане, на пару слів.

Єлена Ні, не викрутишся, мусиш нам заспівати.

Пандар Жартуєш, цариченько. Та послухай-бо, пане... Паночку мій дорогесенький: пав мій і друг, а твій брат Троїл...

Єлена Пане мій Пандаре, солодкомовний пане...

Пандар Вибачай, цариченько... Отож, кажу, звертається до тебе...

Єлена Ні, Пандаре, ти таки заспіваєш нам; якщо ні, то завдаси нам жалю.

Пандар Царице солоденька, клянусь тобі, солоденька царице...

Єлена А завдати солодкій цариці жалю — то буде гірка досада.

Пандар Ні, це вам не допоможе, далєбі, не допоможе. Такими словами мене не влєстни, ні, ні. Так от, царевичу...

Єлена Пане Пандаре...

Пандар Чого бажає моя солодка, моя найсолодша цариця?

Паріс А що це він задумав? Де має вечеряти?

Єлена Ну, кінець кінцем...

Пандар Що накажеш, цариченько?.. Небога моя на тебе розсердиться.

Єлена Нащо тобі знати, де він вечерятиме?

Паріс Щоб я так жив, у цієї спокусниці Крессіди!

Пандар Ні, ні, що ти! Зовсім не туди стежка. А тая бідна спокусниця, до речі, нездужа.

Паріс Ну, то вибачай.

Пандар Чого ж це ти сказав — у Крессіди? Ні, ні, бідна спокусниця справді хвора.

Паріс Це ще треба перевірити.

Пандар Та що там перевіряти? Ось дайте краще струмента, я вам заграю. Якої тобі, царице солоденька?

Єлена Це вже приємно чути.

Пандар Небога моя дуже любить щось таке, що тобі належить, царице солоденька.

Єлена Подарую їй що завгодно, аби тільки не Паріса.

Пандар Ет, навіщо їй твій Паріс. Вона з ним у роздвої.

Єлена А роздвоївшись, можна знов здвоїтись, то може вийти й третє.

Пандар Ет, шкода говорити... От я вам зараз пісню заспіваю.

Єлена Заспівай, заспівай, паночку... А який же в тебе гарний лобик!

Пандар Та годі-бо, годі...

Єлена Заспівай же нам про любов, про ту любов-згубу. Ох, Амуре, Амуре, Амуре!

Пандар Любов... Вона таки нас губить.

Паріс Отож — любов, любов, сама любов!

Пандар А так вона й починається:
(*Співає*)

Любов, любов, сама любов —
Морочить нас, як хоче.

Амуре, рань
Оленя й лань,
Гостріш жалá
Ота стріла

Серця пече й лоскоче.
Той, хто коха, усе зітха:

Ах-ах-ах-ах, вмираю!
Але любов все ж не лиха —

Ті ах-ах-ах на ха-ха-ха
Зненацька обертає.

Не ах-ах-ах, а ха-ха-ха!
Ух-ха!

Єлена Та він сам закоханий, на правду! Аж по самі вуха!

Паріс Він живиться, зозулько, самими голубками, а це розгарячує кров, а з гарячої крові беруться гарячі думки, а гарячі думки породжують гарячі діла, а гарячі діла — то ж і є любов!

Пандар Отакий, значить, родовід любові? Гаряча кров — гарячі думки — гарячі діла? Усе ж те від ехидни: то любов, виходить, породження ехидни? Царевичу, а хто сьогодні в полі?

Паріс Гектор, Деїфоб, Гелен, Антенор і найкращий цвіт троянського лицарства. Я й сам поривався був узброїтись, так Лєнуся не дала. А як же воно сталось, що мій брат Троїл не пішов?

Єлена Бо прикипів до чогось губами — ти ж то, пане Пандаре, знаєш.

Пандар Сном-духом не знаю, цариченько... Цікаво мені було б почути, як наші сьогодні виступили. Ти ж пам'ятаєш, царевичу, що маєш сказати від братового імені?

Паріс Усе до п'яти.

Пандар Прощай, цариченько.

Єлена Вітай свою небогу.

Пандар Передам, цариченько.
(*Виходить*)

Чути гасло відбою.

Паріс Вертаються. Ходімо до Пріама,
Зустрінемо бійців. Оленко любя,
Ти з Гектора сьогодні зняти мусиш
Весь обладунок. Пальчики біленькі,
Порозстібавши заціпки тугі,
Те зроблять, що не вдасться ні мечу,
Ні силі грецькій: швидше всіх царів
Ти Гектора-героя обеззброїш.

Єлена Йому, Парісе, радо услужу:
Ця послуга мою звеличить вроду,
Осяє нас обох.

Паріс Як я тебе люблю!

Виходягь.

СЦЕНА 2

У Пандаровому саду.

Входить П а н д а р, навстріч йому — Т р о ї л і в д ж у р а.

Пандар Агов! А де твій пан? У Крессіди, небоги моєї?

Джура Ні, він вас чекає, щоб повели до неї.

Пандар Он іде вже.

Входить Т р о ї л.

Ну, як ти тут?

Троїл

(до Джури)
Іди відціль.

Джура виходить.

Пандар Небогу бачив уже?

Троїл Ні, Пандаре, у неї під дверми
Блукав усе, як та душа над Стіксом,
Що переправи жде. Тож будь Хароном,

Перевези мене в поля блаженні,
Де опочину на лілейнім ложі
Обранцем гідним! Крила в Купідона
Мальовані зірви, й мерщій летім
До любові Крессіди!

Пандар Заходь у сад. Я приведу її.
(*Виходить*)

Троїл Я стуманів, світ обертом іде...
Передчуття солодких тих розкошів
Мене всього сп'янило; що ж то буде.
Коли живцем скуштую я того
Пречистого любовного нектару?
Зомлію... Ні, помру! Чи не зумію
Своїми надто грубими чуттями
Сприйнять тонкі й могутні солодощі?
Боюсь, боюся... А ще боюсь,
Що втрачу раптом відчуття блаженства,
Як у бою, за ворогом летівши,
Обернутим урозтіч...

Входять П а н д а р.

Пандар Вона вбирається, зараз виїде; гляди ж, не розгубись. Так і палає рум'янцем і не здишеться, мов її мара яка налякала... Зараз приведу її. А гарна ж, бісової віри! А серденько ж там так б'ється, як у спійманого горобеняти.

(*Виходить*)

Троїл Вогонь жаги горить і в мене в грудях,
А серце б'ється, мов у лихоманці...
Уся моя істота потерпає,
Як у васала, що узрить раптово
Лик сюзерена.

Входить Пандар з Крессідою.

Пандар Іди вже, йди. Та не червоної-бо так: хто соромиться, той не оскоромиться. Ну, ось вона: скажи ж їй тепер у вічі ті любі слова, які говорив позаочі. Куди ж це ти? Стій! Над тобою потрібне пильне око, поки призвичаїшся. Іди, іди, не бришай, а то в голоблі запряжемо. А ти, Троїле, чого ж мовчиш? Ну ж, немого, скинь покривало, появи свій гожий вид! Як то ви обоє світлого дня боїтеся! Поночі б швидше до ладу дійшли... Ну, сміливіш! Поцілуй уже кохану. Так поцілуй, як на вічне володіння! Коваль клепле,

поки тепле. Приступайте до діла, а то візьму та й розлучу. Шугу, соколе з соколицею: качки на ставу! Давайте, давайте!

Троїл Володарко, побачивши тебе, я розгубив усі слова.

Пандар Словами боргу не сплатиш: діло роби! Та й діла не буде, як вона засумнівається в твоїх здібностях. А, цмокаєтесь уже? «На свідчення чого обидві сторони навзаєм...» Ну, ходіть же до господи, а я тим часом світла пошукаю.

(Виходить)

Крессіда Чи зволиш, пане мій, зайти?

Троїл О Крессідо, скільки разів я мріяв про те!

Крессіда Мріяв? То нехай же боги пошлють тобі...

Троїл Пошлють — що? Чого ти раптом урвала річ? Чи ти, кохана, вгледіла який намул у криниці нашої любові?

Крессіда Більше намулу, ніж води, якщо тільки в мого страху добрі очі.

Троїл І ангел од страху за демона покажеться — так косо той страх дивиться.

Крессіда Сліпий страх, що веде зрячий розум, певніше ступає, ніж сліпий розум, що спотикається без страху. Побоїшся найгіршого — убережешся од лихого.

Троїл Володарко моя, відкинь усі обави: серед дійових осіб Купідонового театру не буває потвор.

Крессіда І взагалі нічого потворного не буває?

Троїл Хіба тільки наші надмірні клятви: то ми проливаєм ціле море сліз, то в огні горимо, то камінь гриземо, то тигрів приборкуєм, гадаючи, що коханим нашим важче придумати для нас якийсь іспит, аніж нам здійснити найважчий подвиг. Така лише потворність є в коханні, моя любов: жадання безмежне, а дійсність має певні рамки; бажання неокраєне, а здійснення — раб певної межі.

Крессіда Кажуть, що закоханці обіцяють завжди більше, аніж спроможні виконати, і одно присягають звершити подвиги, яких ніколи не вчинять. Клянуться дати вдесятеро, а дають ледве десяту частину. Левиний рик, а заячий скік — хіба ж то не потворно?

Троїл Не всі ж такі! Цінуй нас по заслuzі, хвали по випробі; ходитимем простоволосі, поки вінця не заробим. Жоден майбутній подвиг не хвалімо вже сьогодні: якщо й народиться щось

путне — оцінімо його скромно. Коротко мовлю: Троїл так любитиме Крессіду, що й самі завідки нічого гіршого не видумають, як сміятися з його вірності. А що Троїл вірним буде — то вірне слово і вірне діло.

Крессіда То, може, ввійдеш, царевичу?

Входить П а н д а р.

Пандар Як? Ви ще й досі тут панькаєтесь та цяцькаєтесь?

Крессіда Ну добре, дядю: коли я зроблю яку дурницю, то підсуну її вам.

Пандар Красенько дякую. Коли Троїл добуде тобі хлопчика, оддаси мені. Будь вірна панові своєму, а як він не дотримає віри, то винен буду я, з мене й питай.

Троїл От тобі подвійна зарука: слово твого дядька й моя щира вірність.

Пандар Скажу ж і за неї слово: в нашім роду жінки довго не піддаються, як за ними упадають, а вже коли дійде до щирця, то вони вірні-вірнюші. Як реп'ях — учепляться, то вже не відірвеш.

Крессіда Я осміліла і тепер признаюсь:
Троїле, я давно тебе люблю,
Вже скільки довгих місяців!

Троїл Чого ж була ти горда й неприступна?

Крессіда Була твоя уже із тої хвилі,
Як ми уперше скинулись очима,
Але таїлась, бачиш, все боялась,
Щоб ти не став тираном наді мною.
Люблю тебе, Троїле, та вплину
І зараз це чуття... Ні, ні, неправда!
Думки мої, мов діти неслухняні,
Відбилися від рук. Ох, ми дурненькі!
Сама призналась, зрадила себе —
Хто ж нам тепер і як додержить віри?
Та хоч тебе любила, не лицялась,
Лиш думала: чого я не мужчина,
Чого то жінці так-таки й не личить
Признатись першій? Любий! Накажи
Мені замовкнуть, бо наговорю
У захваті такого, що після
І пожалкую. Бачиш, ти мовчиш,
А з мене вивідав страшенну тайну...
Замкни ж мені уста!

- Троїл* Таки замкну,
Хоч музика із них божиста ллється!
(Цілє її)
- Пандар* Оце воно!
- Крессіда* Прости, коханий, я ж бо не хотіла
Випрохувать цілунку. Ох же й сором!
О небо! Що я, що я наробила!
Пусти мене, царевичу, піду.
- Троїл* Уже й прощатись, любя?
- Пандар* А, чого там! Попрощаєтесь завтра рано.
- Крессіда* Благаю...
- Троїл* Хто ж тебе так розгнівив?
- Крессіда* Сама себе.
- Троїл* Од себе не втечеш.
- Крессіда* Я спробую. Таж краща половина
Моя і так лишається з тобою,
Хоча вона, недобра, так боїться
За іграшку дістатися комусь.
О, де мій розум? Вже й сама не знаю,
Що говорю...
- Троїл* Розумний завжди знає, що говорить.
- Крессіда* А може, я на хитрощі пішла,
Щоб вивідать ума твого, Троїле:
Як ти розумний — значить, не кохаєш,
Бо мудрими являтися в любові
Не можуть люди, лиш самі богове.
- Троїл* О, якби жінка (ти, мабуть, така?)
Від юності до старості могла
Пронести племінш щирого кохання,
Оновлюючи ним постійно вроду,
Який щасливий був би я тоді!
Якби, кохана, я того був певен,
Що вірою і вірністю своєю
Я рівну віру й вірність заслужу
Взаємного правдивого кохання,
Без міри й краю був би я блаженним...
Та леле, я паївний, як дитя,
У прямоті своїй і простоті.

Крессіда Ну, цим би й я з тобою позмагалась.

Троїл О, ми тоді поборемось на славу
Як двоє правих за правдивіше право!
Хай присягають іменем Троїла
Закохані потомних поколінь:
Нехай у віршах після всіх порівнянь —
«Я вірний, як та сталь», «як сонце дню»,
«Як місяць ночі», «як голубці голуб»,
«Магніт залізу», «центрові земля»,—
Іще одно додасть нехай коханець,
Що ті освятить клятви й увінчає:
«Я вірний, як Троїл!»

Крессіда

Хай буде так!

Як зраджу я, як схиблю хоч на волос,
Хай аж у ті віки, од нас далекі,
Як мури Трої дощ їдкий розміє,
Як забуття міста окрие славі,
Й могутні царства розпадуться впрах,—
Хай моя зрада в пам'яті пребуде.
Як скажуть про зрадливиць: «Мов вода,
Мов вітер, мов пісок вона невірна»,
«Лукава, як лисиця чи вовчиця
Супроти курки чи проти ягняти»,
«Жорстока, ніби леопард до лані,
Чи мачуха там до дітей нерідних»,—
Хай додадуть, немов гвіздок заб'ють:
«Зрадлива, як Крессіда!»

Пандар От і гаразд! Угоду складено, тепер тільки печатки прикладіть, а я буду за свідка. Дай руку, царевичу, і ти, небого, свою подай. Коли ж тепер котресь із вас та зрадить другого, після того як я стільки труду поклав, щоб вас поєднати, то нехай повік-віки усіх паскудних звідників у цілім світі називають моїм іменем; нехай усі зрадливці звуться Троїлами, всі невірниці Крессідами, а всі між ними посередники — Пандарами. Кажіть обое: «Амінь».

Троїл Амінь.

Крессіда Амінь.

Пандар Амінь, то й амінь. А тепер я поведу вас до опочивальні: щоб же ліжко нікому не розказало про ваші втіхи любовні, товчіть його до смерті. Ходім!

(До похмурих глядачок у партері)

Панянки строгі, Пáндар вам pomoже
Знайти коханця, прихисток і ложе!

Виходять.

СЦЕНА 3

Грецький табір.

Суремна яса. Входять Агамемнон, Улісс, Діомед, Нестор, Аякс, Менелай та Калхас.

Калхас Тепер, царі, за вірну мою службу
Я жду заплати — саме є нагода.
Ви ж знаєте, що мій пророчий зір
Привів мене до вас: я кинув Трою,
Все, що там мав, і зрадника ім'я
Тим заслужив; спустився на хистку,
Непевну долю, все лишивши там —
Рідню і друзів, почесі і славу,
Усі вигоди й звичай життя.
А тут, у вас на службі, я впірнув
У новий світ, чужий і незнайомий.
Отож благаю вас тепер на пробу
Вчиніть мені хоч невеличку ласку
В рахунок тих щедрот, що ви мені
Колись наобіцяли.

Агамемнон Що хочеш ти, троянцю? Говори.

Калхас Ви вчора полонили Антенора,
Якого в Трої високо цінують.
Не раз уже (спасибі вам за те!)
Ви хтіли викупити мою Крессіду,
Та Троя відмовляла. Антенор же
Багато важить для добра троянців:
Як дійде справа до переговорів,
Вони за нього згодяться віддати
Йї царевича, Пріамового сина...
Тож обміняйте, славнії мужі,
Того героя на мою дочку,
І це для мене буде нагорода
За всі послуги.

Агамемнон

Зараз Діомеда
Пошлем у Трою з славним полоненим,
І він Крессіду приведе Калхасу.
Ти, Діомеде, проведи цей обмін
І заодно у Гектора спитай,
Чи вийде на двобій. Аякс готовий.

Діомед Усе зроблю, славетний. Це посольство —
Мені велика честь.

Діомед і Калхас виходять.

З'являються коло свого намету Ахілл і Патрокл.

Улісс Ахілл стоїть перед своїм шатром.
Хай Агамемнон пройде мимо нього —
Байдуже, так, немов його не бачить.
І ви усі недбало лиш погляньте
У його бік, а я піду останнім:
У мене він напевне запита,
Яка тому поводженню причина.
От я йому для жарту й піднесу
Добрячих ліків; звісно ж бо, пиха
Себе впізна лиш в дзеркалі гордині.
Перед пихатим на коліна стань —
Ще більше виросте у нього чвань.

Агамемнон Придумано гаразд, отак і зробим.
Ми пройдемо байдуже, мов чужі:
Чи зовсім не вітаймось, чи там дехто
З погордою якесь хай кине слово —
Ото йому дошкулить. Я йду першим.

Ахілл Верховний має щось мені казати?
Я ж заявив, що битися не буду.

Агамемнон Що він там каже? Що йому потрібно?

Нестор

(До Ахілла)

Ти щось хотів спитати у вождя?

Ахілл Та ні.

Нестор

(до Агамемнона)

Нічого, каже,

Агамемнон і Нестор виходять.

Ахілл А, добрий день!

Менелай Та ніби добрий.
(*Виходить*)

Ахілл Уже й рогач глузує з мене?

Аякс Здоров, Патрокле!

Ахілл Добрий день, Аяксе!

Аякс Га?

Ахілл Добрий ранок!

Аякс Міг би бути й краший.
(*Виходить*)

Ахілл Та що ж вони? Не впізнають Ахілла?

Патрокл І справді дивно. То, було, усі
Вклоняються, всміхаються Ахіллу,
Смиренно так підходять, ніби до
Святого олтаря.

Ахілл Я що, збіднів?
Воно, звичайно, велич, посварившись
З фортуною, не ладить і з людьми.
Хто впав, той скорше у людських очах
Те прочитає, аніж сам відчує
Своє падіння. Люди — мотилі,
Пишаються крильми лише улітку.
Людину не шанують як людину,
А лиш за почесі, за тую шану,
За сан, чи за багатство, чи за ласку,
Що хтось дістав, заслужено чи й ні.
А от коли спіткнешся, посковзнешся,
То і любов людська, така ж ковзка,
Впаде додолу разом із тобою...
Але ж я ще з фортуною дружу,
Чим володів, і досі володію.
Чого ж вони на мене так дивились?
Що вбачили в мені таке, щоб мало
Пошану і повагу відібрать?
Іде Улісс, чита щось. Переб'ю
Йому читання. Добрий день, Уліссел!

Улісс Привіт великому Фетіди снну.

Ахілл Що ти читаєш?

Улісс Пише тут мені
Один дивак, що кожен чоловік,
Наділений добром матеріальним
Чи то душевним, лиш тоді своїм
Назвати може те добро, коли
Воно від інших відіб'ється світлом
А чи теплом: тоді і сам він сприйме
Те світло і тепло.

Ахілл Це зрозуміло.
Красу свого обличчя пізнаєш
Відбитою лише в чужих очах:
Бо навіть око, найчистіший орган
Людських чуттів, само себе не бачить —
Само ж із себе неспроможне вийти.
А глянеш на людину очі в очі,
Вони уже вітаються любенько,
Як в дзеркалі, взаємно пізнаються:
Це й зветься відображенням. Все ясно.

Улісс Мене в листі дивує інша думка,
Бо далі автор прагне довести,
Що й найбагатший чоловік на світі
(Ідеться знов про ті чи ті скарби)
По-справжньому нічим не володіє,
Аж поки не поділиться з людьми.
Ба, навіть сам собі ціни не знає,
Покіль не вчує інших похвали,—
Бо то немов луна попід склепінням,
Мов одсвіт сонця на блискучій сталі...
Я прочитав, і спав мені на гадку
Невизнаний Аякс.
Ну й чоловік, рятуйте! Кінь конем,
І сам про себе думки не складе...
А скільки є такого у природі,
Що страх дивитись, а воно корисне!
А скільки є такого дорогого,
Що всі шанують, а воно ніщо!
От завтра — все вирішує випадок! —
Аякса славним назовуть. О небо!
Чого лишень не зробить чоловік,
Як інший те йому попустить...
Як дехто примудряється улізти

У дім примхливої фортуни, інший
Коли прогавить! Хтось зубами рве
Ту славу, котру інший хтось гайнує!
Поляскують всі наші по плечу
Вайла Аякса, ніби вже ступив
Він Гектору на груди, ніби Трою
Він вже здобув!

Ахілл Мабуть, що так. Отож вони й пройшли,
Мов скнара мимо старця, ані слова...
Невже забулись подвиги мої?

Улісс Час, брате, нѳсить торбу за плечима,
В яку складає жертви забуття,—
Невдячності страшенне чудо-юдо!
Окрушки славних дѳл, уже минулих,
З'їдаються і тут же йдуть в запомин...
Так, брате, славу треба примножати,
А давню славу можеш хоч повісити
На посміх людям, мов іржавий панцер.
Вузька стежина слави, вдвох не пройдеши —
Ступай скоріш, щоб інший не зайняв.
У славолюбства тисяча синів,
Всі рвуться уперед, і, як схибнешся,
Когось пропустиш, всі на тебе ринуть
Могутнім валом, і заллють, затруть,
Зоставивши позаду...
Впаде у першій лаві добрий кінь,
То задні потоптом по ньому пройдуть.
Теперішнє заслонює минуле,
Хоч те було цінніше у сто крат,
Бо час — господар хитрий: тому гостю,
Що йде додому, ледве руку стисне,
А нового обіймами стрічає;
«Привіт» — усміхнене, щасливе слово,
«Прощай» — уже зітхаюче, сумне...
Нехай же доблесть плати не шукає
За вчинені колись діла:
Краса і розум, знатний рід і сила,
Любов і дружба, добрість і заслуга —
Все в жертву йде злорічному часу.
Всі люди на землі в одному схожі:
Всі вихваляють нове одностайно,
Хоча воно з старого перешите;

У позолоті глина їм дорожча
За золото, умазане у глину,—
Всі те цінують, що перед очима.
Тож не дивуйся, доблесний герою,
Що греки упадають за Аяксом,
Бо ворушке скоріш принадить зір,
Ніж нерухоме. І тебе ж колись
Захоплено вітали, і тепер
Ти міг би залучити тої слави,
Якби не поховав себе живцем
В овіяному славою наметі.
Згадай, як подвиги твої блискучі
На ворожду подвигли і богів —
Сам Марс не витримав!

Ахілл Я відійшов
Не без причини.

Улісс Різні можуть бути
Тому причини... Адже нам відомо,
Що ти, Ахілле, сильно закохався
В Пріамову дочку.

Ахілл Відомо, кажеш?

Улісс Ти не дивуйся. Пильний зір начальства
Все злото до крупинки порахує,
Пройме до дна незглиблену глибіню,
У зародку вгадає кожну думку,
Мов бог який. Велика таїна
В державному укриті врядуванні:
Божисту суть її ми ані словом
Не можемо виразити, ані пером.
Усі твої із Троєю стосунки
Відомі нам не менше, ніж тобі,
То краще б ти нам Гектора звалив,
Ніж Поліксену. Гірко буде сину
Твоєму, Пірру, слухати ту вість,
Що до вітчизни скоро донесеться,
Коли дівчата в танці заспівають:
«Ахілл сестриці Гектора підліг,
Та Гектора Аякс наш переміг!»
Прощай! Все обміркуй собі як слід
І зажени зухвалого на лід.
(*Виходить*)

Патрокл Про це ж, Ахілле, й я тобі казав.
Нам жінка омужчинена противна
Не більш, аніж збабілий чоловік.
На мене й так вже чути нарікання,
Що я не дуже то до бою рвусь,
А ти, мене любивши, теж не дієш.
Устань же, друже, і струси із шиї
Грайливу Купідонову пов'язку,
Як лев із гриви струшує росу.

Ахілл То з Гектором Аякс боротись вийде?

Патрокл Авжеж, і може вийти переможцем.

Ахілл Це замах на мою, виходить, честь,
Удар по моїй славі?

Патрокл Знай, найтяжче
Загоюються самовбивчі рани.
Чого не зробиш у належну мить,
Обернеться загрозою для тебе;
Так лихоманка напада зненацька,
Як ми собі на сонці сидимо.

Ахілл Иди, Патрокле, пошукай Терсіта:
Пошлю дурного до того Аякса,
Нехай закличе в гості після бою
До нас троянців. Так мені кортить,
Мов жінці тій примхливій, подивитись
На Гектора у мирному одінні,
Поговорити з ним, полюбуватись
На його вроду. Ні, стривай, не йди.

Входить Терсіт.

Терсіт От чудасія!

Ахілл А що?

Терсіт Аякс туди-сюди по полю ходить, сам себе шука.

Ахілл Як то?

Терсіт Та виходить же завтра на герць із Гектором, то
й марить про тую, мовляв, геройську бійку, верзе казна-що.

Ахілл Що ж саме?

Терсіт Що, що... Походжає, як той павич, ото йде-йде
і раптом — тиць! Щось там бурмоче, ніби шинкарка в умі рахунок
складає, а лічбу геть забула. А тоді закусить губу й політично так
погляне, мов хоче сказати: «У цій-от голові розуму та й розуму, дай

тільки проявити!» Може, він там і є, той розум, тільки спить, як вогонь у кремені — тоді лише побачиш, як кресонеш. Пропашій чоловік! Як Гектор не скрутить йому в'язів у двобої, то скрутиться він і сам від безмірного пишання... Мене вже й не впізнає. Я йому: «Здоров, Аяксе!» А він мені: «Спасибі, Агамемноне!» Ну де ви бачили — мене вже плутає з вождем. Та він же як риба сухопутня, недоріка потворний! Сказано — людська слава! А слава тая — мов кожанок: хоч так носи, хоч навиворіт.

Ахілл Ти будеш моїм до нього посланцем, Терсіте.

Терсіт Хто, я? Та він не відповість ніколи нікому. Говоріння — то в нього для жебраків; уся його розмова — в кулаці. Я вам зараз його зіграю: нехай Патрокл звернеться до мене з проханням, і ви побачите живого Аякса.

Ахілл Іди перед нього, Патрокле, і скажи: «Смиренно благаю хороброго Аякса, нехай зволить запросити до Ахілла в шатро прехвального Гектора без зброї, але з залізним листом од благородного й великодушного, шести- і семиславного вождя ахейців Агамемнона і прочая, і прочая...» Давай.

Патрокл Хай Зевс благословить великого Аякса!

Терсіт Гм!

Патрокл Я прийшов до тебе од достойного Ахілла...

Терсіт Га?

Патрокл Він смиренно благає, аби ти був ласкавий запросити до його шатра Гектора...

Терсіт Гм!

Патрокл З залізним листом од Агамемнона.

Терсіт Агамемнона?

Патрокл Так єсть.

Терсіт Ге!

Патрокл Що ти на це скажеш?

Терсіт Бувай здоров, з моєї ласки.

Патрокл Ні, дай відповідь.

Терсіт Якщо взавтра буде гожий день, то десь об одинадцятій усе з'ясується — сюди чи туди. Ну, та коли що, він дорого мені заплатить!

Патрокл То дай же відповідь.

Терсіт Бувай, кажу тобі, з моєї ласки.

Ахілл То це він справді в такому настрої?

Терсіт Не стільки там того настрою, скільки розстрою... Не знаю, яка там буде музика, коли Гектор виб'є йому з голови мозок; мабуть, ніякої не буде — хіба що скрипаль Аполлон наробить собі струн із його сухожиль.

Ахілл Ну гаразд, зараз однесеш йому послання.

Терсіт Напиши вже заразом і його коневі, бо та животи-на за нього письменніша.

Ахілл Мій дух немов криниця каламутна —
Дивлюсь, дивлюсь і все не бачу дна.

Ахілл із Патроклом виходять.

Терсіт Нехай уже тая криниця розпрозориться, тоді я хоч осла у ній скупаю... Вже краще бути овечим кліщем, аніж таким геройським невіглахом!

(*Виходить*)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА



СЦЕНА I

На вулиці в Трої.

Входять з одного боку Еней і слуга зі смолоскипом, з другого — Паріс, Деїфоб, Антенор, грек Діомед та інші, також із смолоскипами.

Паріс Дивись... Хто там іде?

Деїфоб То пан Еней.

Еней Це ти, царевичу?
Щоб мав я змогу довго так лежать,
Як ти, Парісе, я б нізащо в світі
Суложниці своєї не покинув.

Діомед І я також. Здоров, Енею-пане!

Паріс Подай, Енею, руку цьому греку
Одважному і тут же пригадай,
Як Діомед ганявся за тобою
По бойовищу майже цілий тиждень,

- Еней* В примир'ї зичу я тобі здоров'я,
Та як ізнов зустрінема в бою,
То битимусь з тобою до погуби.
- Диомед* Приймаю і здоровлення, і виклик;
Поки в нас мир, тримаймося ладком.
Але, клянуся Зевсом, як прийдеться,
То всею міццю й хитрістю, всім палом
Чигатиму я на твое життя.
- Еней* Ти лева не застукаєш зненацька...
Та поки що будь гостем дорогим.
Я поклянусь Венерою й Анхізом —
Ніхто ніде так не любив того,
Кого жада так здорово убити!
- Диомед* Ну і чудово! Хай живе Еней,
Коли в бою меча мого уникне,
Нехай живе хоч тридев'ять віків!
Але як погодить мені фортуна,
Хай завтра вмре від незліченних ран!
- Еней* Один одного знаєм ми незгірше.
- Диомед* Та прагнемо пізнатися ще краще.
- Паріс* Яке погрозне й приязне вітання,
Яка любов-ненависть благородна!
Чого, Енею, встав так рано?
- Еней* Цар викликав мене — пощо, — не знаю.
- Паріс* Ти з греком підеш в їхній табір, там
Передаси, взамін за Антенора,
Калхасові дочку його, Крессіду.
Ходімо разом поки що, чи краще
Ти йди попереду, бо я гадаю,
Ні, точно знаю, що мій брат Троїл
Ночує сю ніч у тії Крессіди.
Збуди його, скажи йому, що ми
Вже на підході. Дуже я боюся,
Що не зрадіють там таким гостям.
- Еней* Троїл радніш оддав би Трою грекам,
Аніж Крессіду випустив із Трої.
- Паріс* Немає ради. Так воно вже склалось...
Вперед, Енею. Ми йдемо слідом.
- Еней* Бувайте всі. Іду.
(*Виходить зі слугою*)

Паріс Скажи мені по правді, Діомеде,
Як би своєму товаришу сказав:
Хто більше заслуговує Єлени —
Чи я, чи Менелай?

Діомед Обидва рівно.
Він — тим, що прагне повернуть її
Ціною жертв і трудів великих,
Забувши про її лукаву зраду;
А ти — що прагнеш захистити її
Попри втрати і багатств, і друзів,
Не думаючи про її безчестя.
Той рогносець згоден все ще пити
Недопитки з забрудненої чаші,
А ти по-верелюбницьки радий
Зачать потомство із розпусних чресел...
Між вами, певно, й волоска не пройде —
Обидва рівно гідні тої хвойди.

Паріс Ти надто вже жорстокий до землячки.

Діомед Вона жорстока до землі своєї:
За кожну крапельку її гнилої крові
Грек не один поклав своє життя,
За кожен гран її стидкого м'яса
Вмер не один троянець. За свій вік
Вона не стільки вимовила слів,
Скільки лягло за неї тих голів.

Паріс Ти, Діомеде, чиниш, як купець —
Чорниш товар, що думаєш купити.
А ми мовчим із дивом тим урочим,
Хвалить не будем: продавать не хочем.
Ходім сюди.

Виходять.

СЦЕНА 2

Двір перед Пандаровим домом.

Входять Троїл і Крессіда.

Троїл Кохана, йди вже. Ранок прохолодний.
Крессіда Тоді піду покличу дядька, хай
Відімкне хвіртку.

Троїл Не турбуй його.
Негайно в ліжку! Сон нехай склепить
Ці гарні очі: спи собі спокійно,
Немов дитя безжурне.

Крессіда Ну, бувай.

Троїл Іди ж лягай.

Крессіда Я вже тобі набридла?

Троїл Крессідо! Якби жайвір не збудив
Гучного дня з крикливими півнями,
Якби ще ніч скривала наші втіхи,
Я б тут зоставсь.

Крессіда Яка коротка ніч!

Троїл Проклята відьма! Дляється вона
З нужденними, а від палких коханців
Летить чимдуж прудким, як думка, льотом...
Іди, застудишся — я ж буду винен.

Крессіда Побудь іще... Такі-то ви, мужчини.
Дурна, дурна... Якби була держалась,
Ти так би не спішив. Ой, там хтось є.

Пандар

(зсередини)
Що таке? Всі двері навстіж...

Троїл То дядько твій.

Крессіда Чума б його взяла! Тепер він буде
Із мене глузувати все життя.

Входить П а н д а р .

Пандар Ну, як тут у вас? Добре калина ламалась? Слу-
хай, дівонько! Де ділась моя небога Крессіда?

Крессіда Іди повіся, глузівник нещасний!
На сміх береш, а сам на те штовхав.

Пандар Оце вже й неправда. Штирхав тебе хтось інший.
Ха-ха-ха!

Крессіда Та ну тебе! Як сам був непутящий,
То й інших любиш збити із пуття.

Пандар Ха-ха-ха! Бідолашечко ти моя, безталанночко!
Що, не виспалась сю ніч? Той гайдабура не давав тобі спати? А бо-
дай же його курка вбрикнула!

Стук у браму.

Крессіда А стукало б тобі по голові!
Хто б міг там бути? Дядю, йди поглянь.
А ти, Троїле, до мого покою...
Чого смієшся, щось не так сказала?

Троїл Ха-ха...

Крессіда Та ні ж, не те було мені на думці.

Знову стук.

Оце розгрюкались! А ти іди,
Не хочу я, щоб хто тебе тут бачив.

Троїл і Крессіда виходять.

Пандар Хто там? Що сталось? Двері виламати надумали,
чи як? Що там таке, в чім річ?

Входить Еней.

Еней Ну, добрий ранок, Пандаре!

Пандар Це хто ж? А, пан Еней? Ну їй же богу,
Я зразу не впізнав. Чого так рано?

Еней Чи тут Троїл-царевич?

Пандар А що б він мав у мене тут робить?

Еней Він тут, я знаю; ти не відмагайся.
Розмову я до нього пильну маю.

Пандар Та невже ж він тут? Клянусь, я навіть не знав,
учора пізно додому вернувся. І що б йому тут робити?

Еней Та ну-бо, не крути: ти сам йому нехотячи нашко-
диш. Хочеш бути йому вірним — і тим його зрадиш. Хоч не знаєш,
що він тут, іди поклич його. Іди.

Входить Троїл.

Троїл Здоров. В чім річ?

Еней Даруй, мій пане, ніколи й вітатись:
Припала пильна справа. Зараз прийдуть

Крессіда Ні, не піду. Я батька вже забула.
І кривні узи вже мені ніщо.
Троїл мені любіший і рідніший
За всіх на світі. О боги, боги!
Нехай ім'ям Крессіди зраду звать,
Як я покину любого Троїла.
Ви, часе, гвалте, смерте, люта муко,
Терзайте без жалю це бідне тіло —
Любов моя стоятиме неситно
І нерушимо, ніби центр землі...
Піду до себе й буду плакати, плакати...

Пандар Поплач, поплач.

Крессіда І буду рвати волосся, дряпати щоки,
З тужби хай голос, з туги серце рветься...
Троїле, ах! Я не піду із Трої!
(*Виходить*)

СЦЕНА 3

Коло Пандарового дому.

Входять Паріс, Троїл, Еней, Деїфоб, Антенор і Діомед.

Паріс Вже скоро світ. Надходить та година,
Коли Крессіду маємо вручити
Хороброму ахейцю. Тож, Троїле,
Скажи їй, щоб збиралася скоріш,
І все, що треба.

Троїл Ну, ходім до неї,
До її дому; виведу її
І грекові оддам. Вважай, Парісе,
Що це олтар, а брат Троїл твій — жрець,
Що офірує власне своє серце.
(*Виходить*)

Паріс Я знаю, що таке любов...
І жаль, але зарадити не можу.
Вельможні, прошу, всі заходьте в дім.

Виходять.

Кімната в Пандаровому домі.

Входять Пандар і Крессіда.

Пандар Та ну ж бо, заспокойся.
Крессіда Ну як я можу серце заспокоїть,
 Коли така лягла на нього туга?
 Вона тяжка й пекуча, як причина,
 Що жаль вродила... Де ж візьметься спокій?
 Якби ж могла я тугу остудить
 Чи, як міцний напій, її розбавить!
 Полегкості не жду вже нівідкіль —
 Безмірна втрата і безмірний біль.

Пандар Он він іде.

Входить Троїл.

Крессіда *Мої ж ви голуб'ята!*
 Троїле, ох, Троїле!
 (*Обіймає його*)

Пандар Оце любов! Оце вдались одне в одного, як скельця в окулярах. Дайте ж і я вас обійму. «О серце!» — як ото в пісні сказано:

О серце бідне, відкіля
 Тяжкі твої зітхання?

А воно, серце б то, одказує:

Ох, не допоможуть вже мені
 Ні ради, ні вмовляння...

Правдивий віршик, що й казати. Усяка річ колись та знадобиться. Нічим утішити, то хоч цим віршиком. Ах ви ж, мої ягняточка!

Троїл Крессідонько, я так тебе люблю!
 Я, мабуть, прогнівив богів безсмертних,
 Що їх хвалив холодними вустами,
 Весь пал тобі оддавши,— і вони
 Тепер нас розлучають.

Крессіда Невже боги такі вже завидющі?

Пандар А ти ж гадала як?

Крессіда То справді мушу я покинути Трою?

Троїл На жаль, це так.

Крессіда Покинути Троїла?

Троїл І Трою, і Троїла.

Крессіда Неможливо!

Троїл Та ще й негайно. Ця лиха недоля
Нам попроситись навіть не дає:
Уста од уст гвалтовно одриває,
Обійми розмикає нам палкі,
Присяги й клятви здавлює у горлі...
Ми, люба, одне одного купили
Мільйонами зітхань, і от тепер
Хапливо і за безцінь продаєм,
Єдиним лиш одбувшися зітханням.
Лукавий час спішить, немов злодюга,
Украдене добро будь-як сховати
І, замість довгих клятв і поцілунків,
Немов зірок на небі, незчислених,
Нас прирікає на одне «прощай»
І на один: голодний поцілунок,
Приправлений солоними слізьми.

Еней

(за сценою)

Ну як, уже готова панна?

Троїл Тебе зовуть. Отак і геній смерті
«Йди!» на умирущого кричить...
Нехай заждуть там: зараз ми виходим.

Пандар Де мої сльози? Течіть, риньте, дощем лийте, чи
не погамуєте цю бурю, що серце мое з корінням вивертає?..
(*Виходить*)

Крессіда То мушу йти до греків?

Троїл Неминуче.

Крессіда Сумна Крессіда до веселих греків...
Коли ж тепер зустрінемося?

Троїл Ти тільки вірна будь мені, не зрадь!

Крессіда Я, зрадити? Ганебна ця підозра!

Троїл Це не підозра. Зовсім не тому
Кажу «будь вірна», що боюся зради:

Я б кинув рукавичку самій смерті
За твого серця ширу чистоту.
Кажу «будь вірна», щоб була ти певна,
Що ми зустрінемося знов.

Крессіда Великі небезпеки ждуть тебе
В такому разі... Я-то буду вірна.

Троїл Я не боюсь. На рукавця на пам'ять.

Крессіда Тобі на рукавичку... То коли ж?

Троїл Я варту грецьку підкуплю, кохана,
Прийду вночі. Лиш вірна будь мені.

Крессіда О небо! Знов «будь вірна»...

Троїл Бачиш, любя,
Спокусливі ті грецькі вояки:
Вони стрункі, вродливі і люб'язні,
Природа щедро їх обдарувала,
Мистецтво теж їм зваби додало,—
А новина людей до себе надить...
Тим я й ревную (це ж прощений гріх!),
Тим я й боюся.

Крессіда Ти мене не любиш.

Троїл Та щоб я вмер негідником останнім!
Не в вірності твоїй я сумніваюсь,
А в власній цінності. Бач, я не вмю
Ані співать, ні танцювать крутька,
Ні красно мовити, ні грати в хитрі ігри,
До чого вдатні ті дотепні греки,—
Та знаю я, що в кожній з цих прикмет
Таїться німо-говірливий демон:
Молю тебе, не дайся на спокусу!

Крессіда Гадаєш, дамся?

Троїл Ні.
Та часом робимо, чого й не хочем,
І демоном самі собі стаєм,
Як піддаєм спокусі хирні сили,
Вважаючи, що в нас вони міцні.

Еней
(з-за сцени)
Троїле...

Троїл Поцілуймось на прощання.

Паріс

(з-за сцени)
Гей, брате!

Троїл

Вже, Парісе. Йди сюди.
Енея з греком теж до нас веди.

Крессіда

А ти ж мене не зрадиш, вірний будеш?

Троїл

Хто, я? Це в мене хиба, вічна вада:
Хтось хитрістю собі шукає слави,
Мене ж за правду дражнять простаком;
Золотить хтось там мідяну корону,
Мою ж сама лиш вірність прикраша.
Оце тобі і відповідь вся щира:
Один девіз у мене — «Правда й віра».

Входять Еней, Паріс, Антенор,
Деїфоб і Діомед.

Чолом тобі, шановний Діомеде!
Ось дівчина, взамін за Антенора,
Її тобі при брамі я вручу.
Цінуй її, шануй її, ахейцю;
Клянусь тобі, коли у розпал бою
Ти попадеш мені під меч, назви
Ім'я Крессіди й будеш у безпеці,
Як той Пріам в Пергамі.

Діомед

Не спіши,
Вродливице Крессідо, дяку дати
Царевичу, що жде її від тебе.
Твої прекрасні очі, гоже личко —
Тобі ж і охорона. Діомеду
Будь владаркою: жду твоїх наказів.

Троїл

Не дуже гречно ти удіяв, грече,
Понехтувавши просьбою моєю
І хвалячи Крессідину красу.
Над всі твої хвали вона прекрасна,
У неї ти не годен бути рабом.
Ще раз кажу: поведься з нею чесно,
А то, клянусь Плутоном, не врятує
Тебе й Ахілл великий — переріжу
Тобі горлянку.

Діомед

Не кипи, Троїле.
Ти ж знаєш, я прийшов сюди послом

І маю право говорити вільно;
Вернусь додому — учиню, як знаю,
Без нічних принук. Сама Крессіда
Своєю гідністю достойна шани.
А як почнеш наказувати мені —
Тобі рішуче одкажу я: «Ні!»

Троїл Все ж, Діомеде, ти собі затам:
Як тільки що — поплатишся життям.
Дай руку, папі, скоро час розставання,
Хоч поговорим де про що востаннє.

Троїл, Крессіда й Діомед виходять.

Чути гук сурми.

Паріс О, Гектор трубить!

Еней Як ми забарились...
Царевич ще назве мене ледачим,
Я ж клявся вийти в поле ще раніш.

Паріс То все через Троїла. Швидше в поле!

Деїфоб Нум, поспішаймо!

Еней Мов юні женихи до наречених,
Полетимо за Гектором услід!
Від його герцю, від його лицарства
Залежить, може, доля всього царства.

Виходять.

СЦЕНА 5.

Грецький табір. Арена для поєдинку.

Входять Аякс у повнім обладунку, Агамемнон, Ахілл, Патрокл,
Менелай, Улісс, Нестор та інші.

Агамемнон Ось ти прийшов сюди при повній зброї,
Бадьорий, свіжий, випередив час.
Пошли ж сурмою гучно в Трою гасло,
Аяксе грізний! Хай той гук ударить
У вуха перебіяцю, хай спішить він
На герць.

Аякс Сурмачу, ось тобі гаман.
Дми що є духу, хоч труба хай трісне,
Роздуй повніш, ніж Аквлон той, шоки,
Хоч луснуть груди, бризне кров з очей...
Сурмі, псяюхо: Гектора ти кличеш.

Суремний гук.

Улісс Щось відгуку не чуть.

Ахілл Воно ще ж рано.

Агамемнон То ж Діомед, а з ним дочка Калхаса?

Улісс А він. Я зразу по ході впізнав:
Вона в нього легка, якась грайлива,
Іде, мов не черкаючи землі.

Входять Діомед і Крессіда.

Агамемнон Оце вона, Крессіда?

Діомед Це вона.

Агамемнон Ласкаво просимо до греків, панно.
(Цілує її)

Нестор Наш вождь її вітає поцілунком.

Улісс Та то не тільки привілей вождя:
Найкраще всім її поцілувати.

Нестор Це мудра річ. Тоді цілую й я.
(Цілує її)

Од Нестора.

Ахілл Зітру холодний слід
Із уст твоїх, моя прегарна панно.
(Цілує її)
Вітав тебе Ахілл.

Менелай Колись і я мав привід цілуватись...

Патрокл Та не тепер. Ти поки що пожди.
Націлувавсь доволі пан Паріс
І добру пинфу тим тобі підніс.
(Цілує її)

Улісс Терпіти далі вже нема спромоги:
Ми кровію йому золотим роги.

- Патрокл* Той був за Менелая, цей за себе.
(Знову цілує її)
Ну, за Патрокла.
- Менелай* Це вже негаразд.
- Патрокл* Паріс і я за тебе дієм враз.
- Менелай* Дозволь же, панно, поцілую теж.
- Крессіда* Цілуючи — даєш ти чи береш?
- Патрокл* Беру й даю.
- Крессіда* У тебе — як сказати? —
Цілунок даний гірший, ніж узятий,
То краще не цілуй.
- Менелай* Наддачі дам: за одного трояк.
- Крессіда* Ти розпарок. А в мене так на так.
- Менелай* Не в парі я — і от за це у карі?
- Крессіда* Ти розпарок, а от Паріс у парі.
- Менелай* Торох по голові!
- Крессіда* Та я ж нічого.
- Улісс* Лиш дряпонула нігтиком по рогу.
Чи можна попрохати твого цілунку?
- Крессіда* А можна.
- Улісс* Я бажаю.
- Крессіда* То проси.
- Улісс* Тоді мені цілунок свій даси,
Як дівчиною знов Єлена стане.
- Крессіда* За мною борг. Лиш нагадай, мій пане.
- Улісс* Усе це говорив я навмання,
То буде борг на вічне віддання.
- Діомед* Пора до батька йти. Ходім, красуне.
(Виходить із Крессідою)
- Нестор* Ото гоструха!
- Улісс* Просто стид і страм!
Усе у ній говорить: очі, губи,

І руки, й ноги; в неї кожен порух
Грайливий дух одразу видає.
Ох, ці мені облесні цокотухи!
Не стукнув ще й у двері — вже «заходь»,
Читай, охочий, в неї книгу серця,
Розгорнуту на повну широчінь.
То певна здобич для людей непевних,
Накритий про гостей незваних стіл.

Сурми з-за сцени.

Всі Троянські труби.

Агамемнон

Он уже ідуть.

Суремна яса. Входять троянці — Гектор, Еней, Троїл з численним супроводом.

Еней Чолом державцям грецьким! Як, скажіть,
Вшануєм переможця? Що вважати
За перемогу? Будуть перебіїці
Боротися до смертного кінця,
Чи зможем поєдинок припинити
Знаком яким чи гаслом? Так велів
Спитати Гектор.

Агамемнон

Як він сам гадає?

Еней Він згодиться на будь-які умови.

Ахілл На Гектора це схоже: тут і гордість
І явна до противника зневага.

Еней Якщо ти не Ахілл, то як ти звешся?

Ахілл Якщо я не Ахілл, не звусь ніяк.

Еней Отож, Ахілле, знай, і всі хай знають:
В великому й малому Гектор рівен;
Він доблесть має і, як кажуть, гордість,
Та доблесть в нього справді безконечна,
А гордощі дорівнюють нулю.
Ти вдумайся — не гордість тут, а гречність.
Аяк ваш напівгрек, напівтроянець,
Тож, ідучи на свого кривняка,
Пів-Гектора залишв Гектор дома.
Вважаючи на ось такі знаки,
З ним битиметься Гектор в півруки.

Ахілл Нікчемна, бачу, буде боротьба.

Входить Діомед.

Агамемнон Ось Діомед. Іди сюди, шановний,
Стань при Аяксі і з Енеєм вдвох
Обговори умови поединку —
До скопу битись чи до передишки.
А може, ще по згоді рідних серць,
Ледь розпочавшись, перерветься герць.

Аякс і Гектор виходять на арену.

Улісс Вже стали до борні.

Агамемнон А що то за троянець он похмурий?

Улісс Найменший син Пріама, правий лицар,
Ще молодий, а вже не має рівні;
Звик промовлять не язиком, а ділом,
На гнів не скорий, та в гніву палкий,
Відкритий серцем, каже те, що дума,
Рукою щедрий — є, то він дає,
Хоч розумом керується при тому,
Гнилого слова з уст його не вчуєш;
Як Гектор, мужній, тільки ще страшніший,
Бо той, буває, в гніві й пощадить
Когось там слабшого, а цей в бою
Такий нещадний, як любов ревнива...
Зовуть його Троїл, і у троянців
Він друга після Гектора надія.
Мені про нього так казав Еней,
Коли я був послом ув Іліоні,—
Він зна Троїла, як свої п'ять пальців.

Суремне гасло. Гектор і Аякс б'ються.

Агамемнон Уже зчепились.

Нестор Держись, Аяксе!

Троїл Гекторе, ти спиши!

Прокинись!

Агамемнон А добре б'є... Давай, давай, Аяксе!

Діомед Ну, годі.

Сурма змовкає.

Гектор Енею, ти поклич суди Троїла
І сам тим часом сповісти троянців,
Що сталося тут: нехай ідуть додому.
Дай руку, брате, йду на пир з тобою
І з греськими вождями познайомлюсь.

Агамемнон з іншими привідцями виступають наперед.

Аякс Назустріч нам іде сам Агамемнон.

Гектор Найвидатніших ти мені назви,
Ахілла ж я і сам пізнаю просто
По доблесній поставі і по росту.

Агамемнон Чолом тобі, противнику могутній,
Якого я давно б хотів позбутись!
Та хай усе минуле і прийдешнє
Покриється лушпинням занедбання
І пилом забуття. Бо в цю от мить
Сердечно, без усякого лукавства,
З божественною справді прямою
Я Гектора великого вітаю.

Гектор Спасибі, Агамемноне владарний.

Агамемнон

(до Троїла)

Й тобі, преславний воїне, чолом.

Менелай І я, по мові брата і царя,
Обох братів вітаю войовитих.

Гектор Це хто нас привітав?

Еней

Цар Менелай.

Гектор Клянуся Марса п'ястуком, спасибі.
Ти не здивуй: жона твоя колишня
Клянеться рукавичкою Венери...
Живеться добре їй, але забула
Вона переказать тобі привіт.

Менелай Мовчи, то не жона, то смерть моя.

Гектор Даруй, не хтів...

Нестор

Тебе я часто бачив,
Троянцю доблесний, як ти вдаряв
У лави греків юних, наче грім,
Як шпорив ти коня, немов Персей

Свого Пегаса; бачив я і те,
Як меч твій, піднятий над головою,
Не упадав на тих, котрі упали.
Тоді мовляв я до своїх приборчаних:
«Глядіть, це Зевс, який життя дарує!»
А ще я бачив, як передихав ти,
Мов олімпійський досвідний боєць,
Коли тебе оточували наші.
Та вперше бачу я тебе в лице
Так, без шолома. Знав я твого й діда,
Раз бився з ним. І то був добрий воїн,
Але, клянуся всевладним Марсом,
Тобі не рівня. Дай мені, старому,
Тебе обнять. Прошу до наших шатер.

Еней Це Нестор древній.

Гектор Дай обійму тебе, літописе живий,
Сучаснику часів бозна-колишніх.
Шановний Несторе, тобі я рад.

Нестор Хотів би я, щоб руки ці могли
З твоїми позмагатися в бою,
Як ми тепер змагаємся з тобою
У гречності.

Гектор Хотів би й я.

Нестор Гай-гай...
На сиву бороду, я б завтра вийшов
З тобою битись... Ну, ласкаво просим.

Улісс Дивуюся, як Троя ще стоїть,
Коли між нас стоїть її опора.

Гектор Тебе, Уліссе, добре пам'ятаю
Відтоді ще, як разом з Діомедом
Од еллінів ти був у нас послом;
А потім — скільки нас лягло, троян і греків!

Улісс А я ж вам говорив іще тоді,
Що станеться. Оце моє пророцтво
Справдилося тим часом лиш напів.
Іще стоять ті мури округ Трої,
Цілуються із хмарами ті вежі,
Що скоро власні ноги поцілують.

Гектор Не вірю. В нас вони міцні і кріпкі.
За кожен камінь наш проллється крові
Ворожої хоч крапля, я гадаю.

- Кінець — всьому вінець, і скоро час,
Суддя верховний, так чи так розсудить.
- Улісс* Нехай той час і вирішить усе.
Тепер же, Гекторе одважний, прошу,
Будь гостем спершу у вождя, а потім
І в мене — добре ми побенкетуєм!
- Ахілл* Уліссе, вибач, я перехоплю.
Пасу я, Гекторе, тобою очі,
Сустав тобі читаю за суставом,
Напам'ять вивчить хочу.
- Гектор* Це Ахілл?
- Ахілл* Так, я Ахілл.
- Гектор* Постій же, хай на тебе подивлюсь.
- Ахілл* Дивися досхочу.
- Гектор* Вже надивився.
- Ахілл* Спішиш. А я ізнов тебе прогляну
Докладно, мов збираюсь купувать.
- Гектор* Читай собі як хоч цікаву книжку,
Але не все ти зрозумієш в ній.
Чого на мене дивишся так пильно?
- Ахілл* Скажіть, боги, в яке ударить місце,
Щоб його вбить? Куди — туди, сюди?
Щоб я назвати точно міг ту рану,
Той отвір, звідки вилетить весь дух
Із тіла Гектора. Скажіть, боги!
- Гектор* Якби боги тобі відповіли,
Вони б себе принизили, гордяче!
Ти думаєш, що досить угадать,
В яке ударить місце, і мене
Ти просто так уб'єш?
- Ахілл* Цього я певен.
- Гектор* Хоч би ти був оракулом, тобі
Я не повірю. Тільки стережись:
Не цілитиму я у певне місце,
Але — клянусь Вулканом тим, що Марсу
Щита скував! — я враз тебе уб'ю!
Ви, мудрі греки, вибачте мені
Ці похвалки, але його зухвальство
Іх вирвало із уст моїх. Я ділом
Справджу свої слова, або ж...

- Аякс* Мій брате,
Не гнівайся. А ти, Ахілле, теж
Кинь ті погрози. Вам ще доведеться
Колись зустрітись. Якщо хочеш, можеш
Ти Гектора хоч завтра викликать,
Боюсь лише, що рада не дозволить.
- Гектор* Ну що ж, Ахілле, я готовий битись:
Відколи ти покинув грецьку справу,
В нас не війна, а смішки.
- Ахілл* Хочеш битись?
Гаразд, узавтра буде бій на смерть,
А нині друзі ми.
- Гектор* То дай же руку.
- Агамемнон* Ну, Греції одважнії вожді,
До мене у шатро, побенкетуєм
Із Гектором, а далі, коли воля
Його і ваша, в інших також шатрах.
Бий, барабане, і сурми, сурмо!
Героеві ясу воздаємо.
- Усі виходять, крім Троїла та Улісса.
- Троїл* Уліссе-пане, ти скажи мені,
Де нині Калхас наш перебуває?
- Улісс* Царевичу, в шатрі у Менелая.
Сьогодні там гостює й Діомед:
Не бачить він ані землі, ні неба,
Закоханими зорами пильнує
Прекрасної Крессіди.
- Троїл* Я був би дуже вдячний, якби ти,
Коли від Агамемнона вже вийдем,
Провів мене туди.
- Улісс* Чого ж, це можна.
А ти, царевичу, скажи, будь ласка,
Яка у Трої слава про Крессіду,
Чи хтось там тужить, чи зітха по ній?
- Троїл* Сердечні рани одкривать не гоже...
Вона любила, люблено її
І досі люблять; та любовні струни,
Буває, рвуться примхою фортуни.
- Виходять.



СЦЕНА 1

Грецький табір. Перед Ахілловим шатром.

Входить Ахілл з Патроклом.

Ахілл Ту кров вночі вином зогрію грецьким,
Що взавтра шаблею охолоджу...
Вгостім його, Патрокле, досхочу.

Патрокл Іде Терсіт.

Входить Терсіт.

Ахілл А, завидюще шкадло,
Природи недопеко! Що нового?

Терсіт Та ось — листа маєш, ти, образе безобразний, ти,
ідоле дурнопоклонців.

Ахілл Відкіля, недбламку?

Терсіт З Трої, дурне сало, із Трої.

Патрокл А що там у великих наметах?

Терсіт Фершальське справилля, та ще ліки про каліки.

Патрокл Оце, сказився б ти, сказав, як зав'язав! Тільки
проти чого воно?

Терсіт Чиє б нявчало, а твоє б, хлопче, мовчало... Слав-
лять люди, ніби ти Ахіллові задкуєш.

Патрокл Як то задкую, поганцю?

Терсіт Ну, жінкуєш у нього, чи, коли хочеш, він над
тобою чоловікує. А бодай же вам усе зле-лихе, бодай на вас кольки
і трясці, завійниці й перелоги, шолуді й парші, ломоти й гризоти!
Щоб вам легені позагнивали, а печінки поперетглівали! Щоб вам
руки й ноги правцем поставило, щоб вас у нутробі крутило-морду-
вало й не переставало!

Патрокл Чого ти так розлаявся, чортова кишене?!
Та хіба ж я тебе лаю?

Патрокл Та ні, посміху людський, ні, скурвого сина
сину, ні,

Терсіт То чого ж ти тоді так ерепенишся, ти, мичко за-
кустрана, ти, шмато на каправе око, ти, зав'язко од цвиндриного
капшука?! Ех, і наплодила ж матінка природа на цьому світі ота-
кої мошки-мурашки, дріб'язку такого!

Патрокл Геть звідси, смоло!

Терсіт Ти, бовтуне гороб'ячий!

Ахілл Патрокле, друже, завтра не підю
На той великий герць, що був задумав.
Одержав я послання від Гекуби
І милої моєї Поліксени:
Обидві слізю молять, щоби я
Дотримав клятви. Так я і зроблю.
Хай грекам згин, байдуже честь і слава —
Додержу клятви, то найперша справа.
Ходім, Терсіте, спорядім намет:
Всю ніч у нас гримітиме бенкет!
Ходім, Патрокле.

Ахілл із Патроклом виходять.

Терсіт Оттак! Крові багато, а мозку мало. Обидва, пев-
но, з глузду з'їдуть. Та якби й навпаки було — тієї мало, а сього
багато, на одно вийде, хіба що я міг би той безум улічити. А взять
Агамемнона: ніби й чесняк чоловік, та куріпочок дуже любить,
а мозку ж то в голові менше, ніж сірки в ушах. Брат же в нього
бугай бугаєм, куди тому Юлітерові... Первісна подобизна всіх на
світі рогачів, а ще — ріжок черевичний, прип'ятий навіки до брато-
вої ноги. Що може вийти з розумця, начиненого злістю, або зі зло-
сті, помазаної розумцем? Хіба що осел чи баран. Та окремо воно б
ще нічого, а він же ослобаран в одній особі! Волів би я бути псом,
мулом, котом, тхором, жабою, ящіркою, совою, сичем, оселедцем
безмолоким, чортом, бісом — аби тільки не Менелаєм! Якби доля
вродила мене Менелаєм, я її навіки прокляв би! Щоб не був я Тер-
сітом, то хай би був краще вошею в лахманах у прокаженого, аби
не Менелаєм... Еге! Та сюди йдуть якісь марюки з вогнями!

Входять Гектор, Троїл, Аякс, Агамемнон, Улісс, Нестор, Мене-
лай і Діомед зі смолоскипами.

Агамемнон Ми не туди пішли.

Аякс Та ні, глядіть:

Там світиться.

Гектор Я вам завдав мороки.

Аякс Нічого.

Улісс От уже іде й господар.

Входить Ахілл.

Ахілл Чолом, мій Гекторе! І вас вітаю.

Агамемнон Добраніч вам, царевичу троянський!
Аякс вас проведе з вартівниками.

Гектор Добраніч, повелителю ахейців!

Менелай Прошай!

Гектор Прощай, мій любий царю Менелаяю.

Терсіт Мій любий псарю! От уже сказонув: любий! Мій
любий нужнику! Коханий смітнику!

Ахілл Добраніч тим, хто йде, чолом тому,
Хто застається.

Агамемнон На добраніч!

Агамемнон та Менелай виходять.

Ахілл Зостаньтесь, Несторе із Діомедом,
Побудьмо з Гектором якусь часинку.

Діомед Ні, я не можу: маю пильну справу.
Прощай, великий Гекторе.

Гектор Дай руку.

Улісс

(тихенько до Троїла)
Ходім за його світачем. Іде він
До Калхаса в шатро.

Троїл

(тихенько до Улісса)

Уклінна дяка.

Гектор Отож добраніч.

Діомед виходить, Улісс із Троїлом — назирці за ним.

Ахілл

Ну ж, ходім до мене.

Ахілл, Гектор, Аякс і Нестор виходять.

Терсіт От уже паливода з цього Діомеда, от уже пройди-
світ! Його лестощам стільки я повірю, скільки гадові шипучому...

Все з губи халяву робить: наобіцяє повну торбу, а слѡва тоді хіба дотримає, як звіздари виворожать, як щось велике в лісі здохне, як рак у полі свисне, як сонце в місяця світла позичить! Не піду до Гектора, присочу краще цього Діомеда: він тримає, славлять, у того зрадці Калхаса в наметі хльорку якусь троянську. Кругом сама розпуста, всі курвалі наголо!

(Виходить)

СЦЕНА 2

Там само. Перед Калхасовим шатром.

Входить Діомед.

Діомед Ще не спите?

Калхас

(із намету)

Хто там?

Діомед

Це Діомед.

Ти, Калхасе? А де ж твоя дочка?

Калхас

(із намету)

Виходить зараз.

Входять Троїл із Уліссом, спиняються віддалік;
назириці за ними — Терсіт.

Улісс

Тут станьмо, щоб сховатися од світла.

Входить Крессіда.

Троїл

До нього вийшла.

Діомед

Як ти тут, зозулько?

Крессіда

Мій опікунчику! Одне слівце...

(Шепоче щось до нього)

Троїл

Уже спізнались!

- Улісс* Вона заграє з першим-ліпшим.
- Терсіт* І перший-ліпший на ній заграє, аби тільки добрий смик.
- Діомед* Так не забула ж?
- Крессіда* Зроду не забуду!
- Діомед* Щоб тільки слово з ділом не двоїлось.
- Троїл* З яким там ділом?
- Улісс* Слухай.
- Крессіда* Мій гречний грече, ох, не спокушай...
- Терсіт* Ти бач, як крутить!
- Діомед* Ну, тоді...
- Крессіда* Ти знаєш...
- Діомед* Кажі комусь. Яка ж бо ти лукава!
- Крессіда* Не можу я. Чого від мене хочеш?
- Терсіт* Щоб тишком-нишком, а таки дала.
- Діомед* Ти ж обіцяла, ти ж мені клялась.
- Крессіда* Не згадуй тої клятви, любий грече, Проси, що хочеш, тільки не цього.
- Діомед* Прощай!
- Троїл* Кріпись, терпи!
- Улісс* Ну?
- Крессіда* Діомеде!
- Діомед* Ні, годі, буде! Іншого дури.
- Троїл* І кращого...
- Крессіда* Одно слівце на вушко...
- Троїл* Я збожеволю!
- Улісс* Царевичу, ходімо звідціля,
Ти гнівом закипів, що переллється
В жахливе щось; тут місце небезпечне,
А час несамовитий. Тож ходім.
- Троїл* Ні, зачекаймо.
- Улісс* Я кажу — ходім.
Тебе шаленство дике пориває.

Троїл Стривай!
Улісс Тобі увірветься терпець.
Троїл Та ні, заждім! Клянусь ярим пеклом,
Що стримаю себе.
Діомед Ну що ж, добраніч.
Крессіда Розсердився?
Троїл А ти вже й засмутилась?
Невірнице!
Улісс Тихіше!
Троїл Я клянусь,
Терпітиму.
Крессіда Мій добрий охоронцю!
Діомед Фе, фе! Прощай, крутійко.
Крессіда Я кручу?
На бога, ні. Приходь іше сюди.
Улісс Ти весь тремтиш, троянцю. Може, підем?
Ще зірвешся.
Троїл І по щоці вже гладить!
Улісс Ходім.
Троїл Ні, стій: ні слова не скажу.
Між волею моєю і ганьбою —
Стіна терпіння. Ще побудьмо трохи.
Терсіт О, вже почав їх лоскотати своїми пальцями-пальцями крижатиї демон любострастя! Гори, хбте, розгорайся, похоте!
Діомед То згода?
Крессіда Та вже ж — або не вір мені ніколи.
Діомед То дай якийсь для певності значок.
Крессіда Чекай, я винесу.
(Виходить)
Улісс Ти клявсь терпіть.
Троїл Себе зречусь; чуття свої здушу:
Я весь — терпіння.
Входить Крессіда.

Терсіт Ану ж, який там значок, яка пам'ятка? Ану ж!
Крессіда На, Діомеде, рукавець.
Троїл Красо! Де твоя віра?
Улісс Ти ж поклявся.
Троїл Все витерплю і знаку не подам.
Крессіда Любуйся... Ох, зрадливеє створіння!
Він так мене кохав! Верни його.
Діомед Чий рукавець?
Крессіда Байдуже чий, він знов тепер зі мною.
Не вийду завтра я вночі до тебе,
Ти, Діомеде, більше не приходь.
Терсіт Це вже вона гострить його — як на точилі точить.
Діомед Давай сюди.
Крессіда Що, рукавця?
Діомед Його.
Крессіда Рукавчику, ти пам'ятко безцінна!
Твій пан десь там лежить, не спить і дума
Про тебе й мене, і зітхає, й так
Мою цілує любо рукавичку,
Як я тебе... Ні, ні, не віднімай!
Хто його вирве, серце мені вийме.
Діомед Те серце вже моє, мій і заклад.
Троїл Я клявсь терпіть.
Крессіда Ні, Діомеде, не віддам його,
Щось інше подарую.
Діомед Ні, це давай... Він чий?
Крессіда Байдуже чий.
Діомед Ні, признавайся!
Крессіда Добре. Це того,
Що так мене кохав, як ти не зможеш.
Та на́ уже, бери.
Діомед Признайся, чий він?
Крессіда Клянусь Діаною й її дівчатами,
Цього тобі ніколи не скажу.
Діомед Я взавтра на шолом цей знак пришпилю —
Побачимо, чи власник обізветься.

Троїл Та будь ти чортом і вчепи на ріг
Той знак, його зірву я з головою!

Крессіда Ну все, домовились. Ні, ні, не все...
Ні, я не згодна.

Діомед Ну, тоді прощай.
Не діждеш гордувати Діомедом.

Крессіда Стривай, стривай! Тобі скажи лиш слово,
Вже й загорівсь.

Діомед Бо не люблю дуріння.

Терсіт Та й я його не люблю, клянусь Плутоном! А вза-
галі-то — що тобі не любо, мені мило.

Діомед То як, приходи? Коли?

Крессіда Приходь, на бога! О, яка це мука!

Діомед Бувай же поки що.

Крессіда Бувай. Приходь!

Діомед виходить.

Прощай, Троїле! Вже одним лиш оком
Дивлюсь на тебе, друге ж ненароком
Біжить деінде. Відна наша стать!
Який нам шлях доводиться верстать...
Нас очі завжди манять, дурять, лудять,
І через те серця і душі блудять.
(*Виходить*)

Терсіт То правда — очі дані, щоб зваблять;
Іще додай: «Уже я суща б...!»

Улісс Це все.

Троїл Усе.

Улісс Чого ж ми стоїмо?

Троїл Я мушу слово в слово перебрати
Все, що тут мовилось, — ні, склад у склад.
Та якщо я всю істину відкрию
Про них обох — то, може, я збрешу?
Якась ще віра є у мене в серці,
Якась надія тліє ще уперто.
Очам своїм, ушам своїм не вірю:

Вони, можливо, й створені на те,
Щоб нас дурити, вводити в оману?
Чи то ж була Крессіда?

Улісс Духів я
Не викликаю.

Троїл Ні, то не вона!

Улісс Таки вона.

Троїл Та я ж не божевільний.

Улісс Я також ні. Так, то була Крессіда.

Троїл Так то була б ганьба всьому жіноцтву!
Згадаймо матерів: нащо ж давати
Наклепникам стидким такий от привід
Судити по Крессіді всіх жінок?
Слід думати — була то не Крессіда.

Улісс А чим вона зганьбила матерів?

Троїл Нічим, коли була тут не вона.

Терсіт О, він уже й очам своїм не вірить.

Троїл То інша, Діомедова Крессіда:
Як є в краси душа — то не вона;
Як у душі є святощів зароки,
Як святощі вподобні є богам,
Як є на світі правда і закон —
То не вона. О, речі недоречні,
Що разом і за себе, й проти себе!
Подвійна владо! Ум бунтує тут без згуби,
А згуба набирається ума
Без бунту: це Крессіда й не Крессіда!
В моїй душі йде дивна боротьба,
Де неподільне ділиться надвое,
Розходиться, мов небо і земля,
Та в той безмірно широченний розтвір
Не ввійде і найтонша павутинка...
О думко, думко! Ти міцна, як пекло:
Моя ж Крессіда, — небо нас з'єднало!
О думко, думко! Ти міцна, як небо:
Небесні узи порвано, розбито, —
П'ять пальців хитро в'яжуть інший узол;
Уривками, послідками кохання,
Нечистими недогризками честі
Із Діомедом лучиться вона!

Улісс Троїле гідний, хоч і впововину
Так мучитись, як ти, то річ нелегка.

Троїл Ту муку я засвідчу письмeнами,
Червоними, як серце Марса, що
Венера запалила. Хто ще в світі
Любив кого так вірно, як Троїл?
Знай, грече: як Крессіду я люблю,
Ненавиджу так само Діомеда.
Він рукавця почепить на шолом,
Та будь шолом той скований Вулканом,
Його я розтrophу. Жахливий вихор,
Той ураган, що всемогутне сонце
Його збиває у потужну масу,
Нептунові так не оглушить вуха,
Як вірний меч мій, що впаде, мов кара,
Оглушить Діомеда.

Терсіт Ох і полоскоче ж він його за ті зальоти!

Троїл Ох, зрада, зрада! Зрадна ти, Крессідо!
Всі кривди поруч з нищим твоїм фальшем
Здадуться славними.

Улісс Ну годі, буде.
Увагу привертає вже твій розпач

Входить Еней.

Еней Царевичу, давно тебе шукаю:
Там Гектор зброїться уже до бою.
Аякс тебе додому проведе.

Троїл Ходім уже. Прощай, мій чемний грече.
Прощай, невірна... Ну, а Діомед
Хай бережеться — жде його не мед.

Улісс Я проведу до брами.

Троїл Ну, спасибі.

Троїл, Еней та Улісс виходять.

Терсіт Ох, попався б мені оце Діомед, крякав би я, як той ворон. Я б йому накріявав, ще й як накріявав! А Патрокл, той би мені що хоч дав за звістку про ту хльорку: що папузі мигдалеві зернятка, то йому оці самодайки... Розпуста кругом, одна війна та розпуста, ото тільки й моди. А, побрав би вас усіх стопекельний диявол!

(Виходить.)

Троя. Перед Пріамовими палатами.

Входять Гектор та Андромаха.

Андромаха Чого це пан мій нині неласкавий,
Що й умовляння слухати не хоче?
Скинь зброю, не ходи сьогодні в бій!

Гектор Ти хочеш сварки? Йди собі в кімнату.
Клянусь безсмертними, сказав — піду!

Андромаха Боюсь, що справдиться лихий мій сон.
Гектор Мовчи, кажу.

Входить Кассандра.

Кассандра А де ж це брат мій, Гектор?

Андромаха Тут, сестро; вже узброївся на брань.
Прохаймо разом голосно і ревно,
Навколішках благаймо, щоб не йшов:
Сю ніч мені криваві мари снились,
Видовища тривожні та страшні.

Кассандра Ох, правда, правда!

Гектор Гей, труби, трубайло!

Кассандра Не треба, брате, заклинаю небом!

Гектор Та гетьте ви! Я присягнув богам.

Кассандра Боги глухі до присяг перозважних:
Для них то скверні приноси, нечисті,
То ніби жертва з ганджем у печінці.

Андромаха Послухай! Ну, хіба ж то справедливо —
Буть праведним, щоб болю завдавати?
Хіба законно грабувать когось
Для добродійної, мовляв, потреби?
Обітниця своєю ціллю цінна,
Абищиця ж ніяк не варта клятв.
Скинь зброю, Гекторе.

Гектор Облиш, кажу.

Для мене честь — найвища в світі доля:
Всім дороге життя, та благородній
Людині — честь дорожча за життя.

Входить Троїл.

Здоров, мій хлоню! Й ти ідеш на бій?

Андромаха Кассандро, клич вітця: він, може, вмовить.

Кассандра входить.

Гектор Ні, братику, знімай свій обладунок,
Сьогодні буду я лицарювати.
Ти викохай собі ще трохи силки,
Тоді вже кидайсь в клекоти війни.
Лишайся тут, а я уже постою
За тебе, і за себе, і за Трою.

Троїл Є в тебе, брате, знаєш, певна вада,
Що більше леву личить, ніж людині.

Гектор Є в мене вада? Ну, кажи — яка.

Троїл Коли мечем на гречина ти свиснеш
І він од того свисту упаде,
Ти кажеш: «Встань, живи!»

Гектор Це ж чесна гра.

Троїл Е ні, то гра дурна.

Гектор Ну що ти, що ти!

Троїл Клянусь богами, хай там матірки
Та ще діди жалі свої розводять,
А ми, коли до бою спорядились,
Даваймо волю месницьким мечам —
Хай тнуть, січуть без милості й пощади.

Гектор Та це ж дикунство, фе!

Троїл На те війна.

Гектор Троїле, не ходи сьогодні в бій.

Троїл Хто втримає мене?
Ні доля, ані послух, ні сам Марс
Жезлом полум'яним мене не впинять,
Ні батько й мати ревними слізьми,
Хоч би й навколішках мене благали,
Ні ти, мій брате, піднятим мечем
Шляху мені туди не загородиш,
Хіба що вб'єш.

Входять Кассандра та Пріам.

Кассандра Тримай його, панотче, не пускай,
Бо це ж твоя підпора: як упустиш,

То й сам, що держиш Трою, упадеш,
І все з тобою.

Пріам Гекторе, не йди!
І жінка, й мати мали сни лихії,
Кассандра зло віщує, та й мене
Яксь пророча сила обуяла:
Сьогодні день недобрий і непевний,
Лишайся дома.

Гектор Вже Еней у полі,
Я ж багатьом ахейцям обіцяв,
Що вийду нині битись: того слова
Дотримать мушу.

Пріам А таки не йди.

Гектор Щоб я ото та віру поламав?
Ти знаєш, я слухняний в тебе син,
Тож хай і нині неслухом не буду:
Дозволь мені, мій царствений Пріаме,
Туди іти, куди повинність кличе.

Кассандра Не дозволяй.

Андромаха Ох, татку, не пускай!

Гектор Ти, Андромахо, мужа не ганьби.
Як любиш, то іди собі додому.

Андромаха виходить.

Троїл Ця дівчина, сновидна й забобонна,
У всьому винна.

Кассандра Гекторе, прощай!
Глянь, ти вже вмер! Глянь, око в тебе зблякло!
Глянь, як кривавляться на тілі рани!
Чуй, як ридає Троя, як голосить
Гекуба, тужить-плаче Андромаха!
Дивись, як охопило всіх шаленство,—
У розпачі, у безумі, в відчаї
Усі кричать: «Загинув Гектор, Гектор!»

Троїл Геть! Геть!

Кассандра Прощай навіки! Згубний твій порив:
Ти сам себе — і Трою одурих...
(*Виходить*)

Гектор Ти, батьку, не дивуй тому гуканню.
Йди, розваж троян, а ми — до бою!
Повернемось із славою гучною.

Пріам Прощайте, хай боги вас бережуть!

Пріам і Гектор розходяться в різні боки.

Бойова тривога.

Троїл Ну, Діомеде, начувайсь! Ідем.
Вернись чи без руки, чи з рукавцем.

Входить П а н д а р.

Пандар Царевичу, ти чуєш? Слухай-но сюди.

Троїл Що там таке?

Пандар Та лист від тої нещасниці.

Троїл Давай.

Пандар От оцей чортів кашель, оцей бісової віри кашлюк так мене мучить, так мучить, а тут іше ідіотські пригоди цієї дівчини, і все одно до одного — хоч ляж та й умри... Як на те і в очах щось ріже, і в кістках ломота така — чи не з пристриту, бува? Що ж там вона хоч пише?

Троїл Слова, самі слова — і все без серця.
Ні, годі, це на мене вже не діє.

(*Дере листа*)

Слова на вітер, то й летить за вітром...
Вона мене голубить тут словами,
А іншого втішає десь ділами.

Виходять у різні боки.

СЦЕНА 4

Поле між Троєю та греським табором.

Сурмлять до бою. Герці.
Входить Т е р с і т.

Терсіт Оце вже завелися-зчепилися! Цікаво й подивитись. Той ехиди та паскуда Діомед прип'яв-таки собі до шолома рукавця отого троянського блазня: от поглянуть би, як вони зійдуться

докупи. Може ж таки, той віслюк-троянець, що врізався у хвойду, пошле бабонюха-грека назад до тієї фіндюрки-притвори без рукавця — і без кінця... А тут іще ота дурна політика двох мудраків — мишачого недогризка Нестора та лиса Улісса: не варта вона і ягоди ожини. До того дополітикувались, що нацькували того покруча Аякса на шолудивого пса Ахілла, і тепер покруч розгордів гірше пса і не хоче битися сьогодні: отак-то греки пошились у варвари, а політика звелась на пшик... Тс!.. Ось уже й ті рукавники, один з другим.

Входять Діомед і Троїл.

Троїл Та не тікай! Хоч кинешся у Стікс —
І там тебе знайду.

Діомед Та хто тікає?
Я лиш відходжу далі від юрби,
Щоб нам обом вільніше герцювалось —
Держись!

Терсіт Ану, грече, дай йому за свою фіндюрку! Ану, гроянцю, і ти за свою ж! А будеш знати рукавця, а будеш!

Троїл із Діомедом виходять, б'ючись.

Входить Гектор.

Гектор Ти хто, ахейцю? Чи Ахіллу рівня
Ти по крові й по честі?

Терсіт Ні, ні! Я так собі — нікчема, пройдисвіт гідосний,
мерзенний скалозуб...

Гектор Я вірю. Ну, живи.
(*Виходить*)

Терсіт Хвала богові, повірив. Та їдять же тебе мухи, як ти мене налякав!.. А де ж ті двоє курвалів? Десь уже пожерли один одного. От би посміялись із тої чудасії: блуд блуда жере. Ануте, підю пошукаю.

(*Виходить*)

Інша частина бойовища.

Входить Діомед зі слугою.

Діомед Мій слуго, йди до любої Крессіди,
Йй одведи коня із-під Троїла:
Я покарав троянця-закоханця.
Тепер по праву лицарем красуні
Назватись можу.

Слуга Слухаю, мій пане.
(*Виходить*)

Входить Агамемнон.

Агамемнон Гей, знов до бою! Лютий Полідам
Убив Менона;
Байстриук Маргарелон в полон узяв Дорея,
Мов велетень, розмахує списом
І топче трупи Епістрофа й Кедія;
Убито Поліксена; Амфімаха
Йй Тоада — тих поранено смертельно;
Патрокла вбито, Паламеда теж
Порубано, що страх; кентавр Стрілець
Скрізь сіе жах... Спішімо, Діомеде,
На відсіч, бо погинемо усі.

Входить Нестор.

Нестор Несіть Ахіллові Патрокла тіло,
А слимаку Аяксові скажіть,
Хай хоч із сорому до броні стане...
Мов тисяча тих Гекторів у полі:
Тут б'ється на коні своїм, Галаті,
Там піхом борється; он перед ним
Втікають греки, наче риби перед
Китом шпуючим; онде знов лягають
Додолю, мов колосся під серпом...
І тут, і там, і скрізь — того погубить,
Того помилує, коли охота;
Що хоче, те і робить, і можливе
І неможливе — все йому підвладне.

Входить Улісс.

Улісс Мужайтесь, браття! Вже Ахілл узброївсь.
Він плаче і кляне, жадає помсти —
Патрокла рани бурять кров йому.
А тут ще гукають мірмідонці-
Недорубки, безрукі чи безносі,
На Гектора! Аякс утратив друга
І теж узброївсь, піниться, шалений,
Вже на Троїла — той бо молодець
Сьогодні розходився, мов скажений,
У саме пекло рветься без ваги,
Не дбаючи про юність і недосвід,
І доля скрізь йому сприяє.

Входить Аякс.

Аякс Троїле, боягузе! Де ти?
(*Виходить*)

Діомед Там десь.

Нестор Удармо всі разом.
Входить Ахілл.

Ахілл Ну, де ж той Гектор?
Гей, покажися, підлий діторізе!
Пізнаєш, що то значить гнів Ахілла...
Де він? Давайте Гектора мені!

Виходяць.

СЦЕНА 6

Інша частина бойовища.

Входить Аякс.

Аякс Троїле, боягузе! Покажися!

Входить Діомед.

Діомед Троїле, де ти?

Аякс Нащо він тобі?

Діомед Щоб дать научку.

Аякс Був би я вождем,
Той сан оддав би, та провчить Троїла
Я мушу сам. Троїле, де ти там?

Входить Троїл.

Троїл Тут Діомед? Ну, зраднику, постій же:
Життям мені заплатиш за коня!

Діомед Ага, це ти!

Аякс Стій, Діомеде,
Я битимусь із ним.

Діомед Моя це здобич, слухати не хочу.

Троїл Я б'ю на двох, ледачі гречуки!

Виходять, б'ючись.

Входить Гектор.

Гектор То ти, Троїле? Добре, хлоню, б'єшся!

Входить Ахілл.

Ахілл Нарешті ти! Ну, Гекторе, держись!

Гектор Попереду віддиш.

Ахілл Горджу твоєю ласкою, троянцю.
Скажи спасибі, я одвик од зброї,
І вдовольнився недбалістю моєю.
Та скоро ти про мене знов почуєш.
Тепер іди, шукай собі пригоди.
(*Виходить*)

Гектор Ну, будь здоров! Я приберіг би сили,
Коли б тебе я ждав.

Входить Троїл.

Ну що там, брате?

Троїл Аякс Енея взяв. Чи ми ж попустим?
Клянусь полум'яними небесами,
Піду йому на визвіл будь-що-будь.

Я насміюсь ворожій цій судьбі,
Нехай і сам поляжу в боротьбі.
(*Виходить*)

Входять як якийсь грек у пишнім обладунку.

Гектор Стій, грече! Добра буде з тебе здобич.
Мені сподобавсь обладунок твій:
Хоч обібу́ю його, таки добуду.
Не хочеш, бобріку? Тікаєш здуру?
Я все одно твою вполюю шкуру.

Виходять.

СЦЕНА 7

Інша частина бойовища.

Входять Ахілл з мірмідонцями.

Ахілл Гей, мірмідонці, слухайте сюди,
Зважайте, що скажу вам, що пораджу.
Не бийтесь дурно, сили бережіть.
Лише тоді, як Гектора знайду,
Обскочимо його як стій зусібч,—
Тоді рубайте, зброї не жалійте.
За мною всі! Допне свого упертий:
Великий Гектор мусить нині вмерти.

Виходять.

Входять, б'ючись, Менелай і Паріс; за ними — Терсіт.

Терсіт О, зчепились уже, рогнос із рогоробом... Давай,
бугаяко! Давай, собацюро! Гуджга, Парісе! Ану ж, горобчику-двоє-
женцю! Гуджга, Парісе, гуджга!.. Бугай бере гору — бережись
рогів!

Менелай з Парісом виходять.

Входить Маргарелон.

Маргарелон Стій, рабе! Боронись!

Терсіт А ти хто такий?

Маргарелон Маргарелон, Пріамів син нешлюбний.

Терсит Байстриук, виходить. І я ж собі байстриук і байстриуків люблю: байстриуком родився, байстриуком і вдався; чи розумом чи одвагою — кругом незаконний. Ведміль ведмеда не вкусить, а байстриукам чого б то гризтисся? Бережись, а то бійка нам обом боком вилізе: коли скурвий син б'ється за курву, то спокушає суд. Будь здоров, байстриуче.

(Виходить)

Маргарелон Йди к бісу, боягузе!
(Виходить)

СЦЕНА 8

Інша частина бойовнища.

Входить Гектор.

Гектор Ось так і луснув, як горіх-свистун,
Оддав життя за надто гарну зброю...
Скінчився день, ляга вечірня тінь:
Мій ситий мечу, ляж та відпочинь.
(Скидає шолом, щит і меч, кладе додолу)

Входить Ахілл з мірмідонцями.

Ахілл Глянь, Гекторе, уже сідає сонце,
І назирці іде потворна ніч.
Не зійде ще вечірня зірниця,
А вже, дивись, життя твоє скінчиться.

Гектор Та я ж без зброї, ти, Ахілле, вваж.

Ахілл Рубайте, хлопці, я ж кажу, він наш!

Гектор падає.

Впаде ж тепер і Троя. Гинь, Пергаме!
Вся міць твоя у мене під ногами...
Ну ж, мірмідонці, всі кричіть шосил:
«Убив страшного Гектора Ахілл!»

Чути гасло відбою.

Мірімідонці Троянці теж на відступ засурмили.

Ахілл Крилом дракона ніч всю землю вкрила
І розвела, немов суддя, війська.
Йди спать, мій мечу, маєш, що просив:
Хоч їв і мало, смачно закусив.

(Вкладає меча в піхву)

В'яжіть його коневі до хвоста —
Хай до кінця звершиться правда-мста.

Виходять.

СЦЕНА 9

Інша частина бойовища.

Входять маршем Агамемнон, Аякс, Менелай,
Нестор, Діомед та інші.

За сценою галас.

Агамемнон Що там за галас?

Нестор Тихо, барабани!

Голоси

(голоси із за сцени)

Ахілл! Ахілл! Він Гектора убив.

Діомед Кричать, що Гектора убив Ахілл.

Аякс Якщо це так — даремна похвальба:
Вони великі вояки об'я.

Агамемнон Ну, звільна в путь. Вертатися пора.
Пришліть Ахілла до мого шатра.
Якщо богів це справді рішенець,
То Троя наша, і війни кінець.

Виходять маршем.

СЦЕНА 10

Інша частина бойовища.

Входять Еней, Паріс, Антенор та Деїфоб.

Еней Гей, стіймо тут. За нами перемога.
Хоч ми й голодні — в полі заночуємо.

Входять Троїл.

Троїл Убито Гектора.

Всі Храніть богів!

Троїл Прив'язаний коневі до хвоста,
Волочиться по соромітнім полю...
Насупся, небо, і креси свій гнів!
Боги з престолів, усміхніться Трої!
Як жеде нас гибель, про одне молю —
Хай швидше, швидше станеться руїна!

Еней Троїле, ти засмучуєш все військо.

Троїл Не так мене ти зрозумів. Байдуже
Мені про втечу, страх чи там про смерть.
Я не боюсь загрози ні від людей,
Ні від богів... Та Гектора не стало:
Хто скаже те Пріамові й Гекубі?
Хай той зловісний сич іде до Трої
І оголосить: «Гектора убито».
Ця вість Пріама переверне в камінь,
Дівчат — в джерела, а жінок — в Ніоб,
Юнацтво — в мертві статуї. Коротше,
Стрясне всю Трою... Ну, тепер ходім:
Поліг герой — загибель нам усім.
Стривайте... Ви ж, огидні, підлі шатра,
Що пишнієтеся на полях фрїгійських!
Хай Геліос хоч як устане рано,
З кінця в кінець пройду вас! Ти ж, нікчемо,
Від мене не сховаєшся ніде!
Я гнатиму тебе, як зле сумління,
Що плодить жаховиті змори й мари...
Рушаймо ж без розгубленості в Трою:
Я помстою страждання заспокою.

Еней з троянцями виходять.

Кели Троїл виходить, з другого боку з'являється Пандар.

Пандар Послухай, слухай!

Троїл Геть, звіднику! Судилося тобі
Дожить віка в неслав'ї та ганьбі!
(*Виходить*)

Пандар Це добрі ліки на мій гостець. Ой світе, світе, світе! Отака в тебе шана бідним посередникам! О, свашки й бандури, наймають то вас лепсько, та розплачуються кепсько! Чом послуги наші так люблять, а ремесло наше так ненавидять? Який би тут приклад навести, якого вірша зачитувати?.. Хіба такого:

Як добрий взяток бджілці йде,
Вона зумить, вона гуде;
Та як урветься їй жало,
І спів, і мед — все загуло...

Торгівці живим м'ясом, намотайте це собі на вуса.

Домівники мої, рвачі й пропози,
Пролийте по мені, нещаснім, сльози,
А як незмога, то хоч постогніть —
Усякому ж своє там щось болить.
Брати і сестри, звідництва весь цвіт.
За місяць-два складу я заповіт.
Я б хоч тепер зробив папірчик сей,
Якби не шип вінчестерських гусей...
Ще покручусь, а там, як до вподоби,
Вам одпишу усі мої хвороби.
(*Виходить*)

Крім того, мова йде і про паличку бога сну Морфея. Схожий образ зустрічається і в «Королеві фей» Спенсера.

С. 318. *Гіблейських бджіл грабуєш...*— Ім'я Гібла має гора та трое міст на південно-східному узбережжі Сіцилії. Ці місця славились своїми пасіками та медом. Шекспір міг дізнатись про це з «Еклог» (I, 54) римського поета Вергілія.

С. 320. *Епікур* (341—270 рр. до н. е.) — давньогрецький філософ-матеріаліст. Вважав, що сенсом людського існування є досягнення тілесних та духовних утіх. Заперечував можливість втручання богів у життя людини. Був послідовним ворогом забобонів та марновірства.

С. 323. *Я взяв тебе у Парфії в полон...*— Кассій у 53 р. до н. е. брав участь у військовому поході Марка Красса проти парфян.

С. 325. *Фасос* — острів в Егейському морі, біля берегів Фракії. *...Катоне юний...*— *Юний Катон* — син Марка Порція Катона Молодшого. Брат Порції, Брутової дружини.

ТРОІЛ І КРЕССІДА

П'єса зареєстрована Дж. Робертсом у Палаті торговців папером 7 лютого 1603 р. Через шість років відбулася її ререєстрація двома іншими видавцями, які одержали дозвіл королівського цензора сера Дж. Бока на публікацію п'єси. 1609 р. п'єсу надруковано великим Quarto під назвою «Історія про Троїла і Крессіду, як вона виконувалась його величності слугами в театрі «Глобус». Твір В. Шекспіра». Існує два варіанти цього видання. Текст друкованих версій тотожний, проте на титульному аркуші другого варіанта заголовков довший: «Славна історія про Троїла і Крессіду, що чудово змальовує зародження їхнього кохання, за цікавим посередництвом Пандара, принца Лікійського». В анонімній передмові повідомлялось, що п'єса ще ніколи не виконувалась на сцені. Проте ще при реєстрації «Троїла і Крессіди» Робертсом зазначалося, що п'єса входить до репертуару слуг лорда-камергера (слугами короля трупа почала називатися з 1603 р.).

Є кілька гіпотез пояснення цієї суперечності. Можливо, Робертс одержав рукопис до прем'єри гаданої вистави, яка чомусь не відбулася. Деякі дослідники вважають, що п'єса була все-таки поставлена чи то при дворі, чи то в юридичній школі Грейз-Інн. У цьому разі інсценізація «Троїла і Крессіди» могла збігтися з її виданням. Передмову було знято, в заголовок додано згадку про прем'єру. Не виключається, що п'єса від самого початку була задумана як твір для читання, про що повідомляє передмова другого варіанту Quarto. Спроби її постановки успіху не мали, і п'єса була знята з репертуару трупи.

У 1623 р. п'єса вийшла in folio, текст якого, певно, був відредагований на підставі Quarto 1609 р. Видавці використали і якийсь повніший список п'єси: Folio містить чимало рядків, відсутніх у попередніх публікаціях. Упорядники та

редактори Folio Джон Гемінг і Генрі Кондел сумнівалися, до якого розділу Шекспірових п'єс віднести «Троїла і Крессіду»: перші видавничі варіанти названі просто «історіями». Автор анонімною передмови 1609 р. віддає перевагу жанрові комедії, ставлячи п'єсу Шекспіра в один ряд з творами Плавта і Теренція. «Історія про Троїла і Крессіду», проте, не відповідала ренесансним уявленням про жанр комедії: вона не мала щасливого фіналу, а завершувалась рядом драматичних подій. Позбавлена п'єса цілісності трагедійного жанру: центральні герої не гинуть, трагічний пафос знижується сатирико-пародійними елементами. Д. Гемінг і Г. Кондел все-таки вмістили «Історію про Троїла і Крессіду» до розділу Шекспірових трагедій.

Час написання п'єси — приблизно 1601—1602 рр. Вважається, що створення «Троїла і Крессіди» пов'язане почасти зі славнозвісною лондонською «війною театрів» 1600—1602 рр. У цей час між провідними драматургами епохи намічається розкол, причина якого — в їх різному ставленні до принципів творчості. Особливої жвавості набрала дискусія Бена Джонсона і його колишніх співавторів Деккера та М'єрстона, які виступали проти навмисної повчальності й певного педантизму, притаманних творчій манері цього драматурга. Полеміка загострюється, на сцені з'являється ціла низка сатирико-викривальних п'єс: «Віршомаз» Бена Джонсона, «Бич сатирика» Деккера, анонімне «Повернення з Парнасу» тощо. Суперечка зацікавила і Шекспіра. Вважається, що саме в «Троїлі і Крессіді» драматург виступає проти «вченого педантизму» Бена Джонсона, оповідаючи про події Троянської війни в підкреслено пародійній манері. Деякі дослідники, однак, вважають, що не ця п'єса, а «Юлій Цезар» полемічний стосовно автора «Падіння Сеяна». В усякому разі, події «війни театрів» є лише зовнішнім чинником, який не зачепив глибинної художньої специфіки цих творів.

П'єса не має єдиного фабульного першоджерела. Перші художні обробки історії Троянської війни з'являються ще в Середньовіччя. «Іліада» Гомера, написана непопулярною в цей період давньогрецькою мовою, була майже невідома середньовічним авторам, які віддавали перевагу латинським текстам. Тому джерелом усіх первісних літературних версій сюжету стали дві хроніки, написані латинською мовою: «Хроніка» Діктіса і «Хроніка» Дарета. Їхніми авторами вважали нібито безпосередніх учасників воєнних подій грека Діктіса і фрігійця Дарета. Перша з названих хронік, проте, виникла у пізньогрецький період і була перекладена латиною у IV ст. н. е., друга — написана латиною у VI ст. н. е. Обидві хроніки були використані французьким поетом XII ст. Бенуа де Сент-Мором, який створив на їхній основі свій славнозвісний «Роман про Трою», де вперше з'являється сюжетна лінія Троїла і його зрадливої коханки.

Від роману Бенуа де Сент-Мора беруть свій початок усі наступні обробки цього сюжету. Близько 1338 р. з'являється роман Дж. Боккаччо «Філострато», який надихнув Чосера на створення поеми «Троїл і Хрїзеїда» (1372). Слідом за Чосером до історії цих героїв звертаються Лідгет («Облога Трої», прибл. 1420), Дректон («Зібрання історій про Трою», 1475), Генрісон («Заповіт Крезіди», надрукований у вигляді додатку до видання Чосера 1532 р.). Всі ці твори були знайомі Шекспіру. Міг драматург звертатись і до окремих фрагментів Гомеро-

вого епосу: 1598 р. драматург Чепмен опублікував свій переклад кількох пісень «Іліади» (I—II, VII—XI).

П'єса написана в новій, не властивій ранньому Шекспірові манері. Питання її жанру не втратило своєї актуальності і в наш час. У художній структурі «Троїла і Крессіди» комічне невід'ємне від трагічного, піднесено-романтичне — від гротескно-фарсового. Питання жанрової специфіки п'єси тим вагоміше, що ті самі художні принципи розроблятимуться драматургом і в наступних його творах: «Кінець діло хвалить» та «Міра за міру». Ці п'єси називали по-різному: «похмурі комедії», «трагікомедії», «реалістичні комедії», «комічні сатири», «проблемні драми» і т. ін. Написані на межі трагічного й комічного, вони надзвичайно близькі до сучасного розуміння жанру драми, з вільним існуванням в її структурі різнорідних художніх елементів.

Згадані п'єси вирізняються підвищеною проблемністю, особливим інтересом до питань морального плану. В їхній основі — складна етична ситуація, що вимагає від глядачів не тільки співучасті в заплутаних перипетіях сюжету, а й напруженої роботи думки. Ранні комедії передбачали емоційне сприйняття сюжету. Веселі й шляхетні герої опинилися в скрутному становищі, на їхньому шляху виникали непередбачені перешкоди, але все завершувалося щасливо. Глядач співчував персонажам, разом із ними ставав співучасником веселого сценічного карнавалу. Зовсім інший ритм характерний для так званих проблемних п'єс драматурга, організованих за принципом контрасту: сцени, що вимагають напруженої розумової активності, чергуються з фарсово-буфонними номерами часто-густо записаного плану. Вже не сам герой, а ті принципи, які він втілює, стають об'єктом співчуття або неприйняття з боку глядача. Значення раціонального підкреслюється нерідко пародійно-іронічним трактуванням сюжету.

Одною з проблемних п'єс є «Троїл і Крессіда», яка за багатством ідей посідає одне з перших місць у творчій спадщині драматурга. Її дія розвивається водночас на кількох рівнях — ліричному, філософському, морально-етичному і епічному, — кожен з яких має свій мікросюжет, свій логічний центр. Загальний пародійно-іронічний тон знімає відчуття хаотичності.

В основі сюжету — історія кохання дочки троянського жерця Калхаса Крессіди й сина царя Пріама Троїла. Введення на передній план закоханих героїв було характерне для всіх ранніх творів Шекспіра. Проте лінія Троїла і Крессіди не продовжує усталену вже традицію, а є пародійною щодо неї. Точкою відліку в даному разі може стати історія Ромео і Джульєтти, про що свідчать навіть окремі текстові збіги. Ритуал, який виконує Пандар, у пародійному ключі нагадує поєднання веронських закоханих, прощання Троїла і Крессіди у знижено-побутовому плані дублює ліричну сцену розставання Ромео і Джульєтти.

Основою пародійного порівняння є насамперед ставлення героїв до свого почуття. Кохання Ромео і Джульєтти спалахує раптово, цілком оволодіваючи думками юних закоханих. Крессіда старанно приховує своє почуття, побоюючись, що коли вона відкриється, то закоханий Троїл збайдужіє до неї. Це не традиційна гра (Бенедикт — Беатріче), а тверезий розрахунок, що проник у стосунки героїв. Крессіда взагалі не романтична героїня. Вона позбавлена гармонійної цілісності натури Джульєтти, чуттєвість явно переважає в її вдачі. Прощаючись

із Троїлом, Крессіда широко хоче залишитися вірною йому. Але її присягання надто запопадливі, героїня немовби намагається переконати себе в тому, що її слова правдиві. Ромео і Джульєтта живуть за законами легенди про любов, Троїл і Крессіда весь час самі силкуються піднести свої почуття, надати своєму кохання безсмертної величі. Зайва патетичність їх освідчень породжує почуття напруженості, яке розв'язується неминучою зрадою Крессіди наприкінці п'єси.

Елемент неприродності присутній і в характері Троїла, хоча саме з цим образом пов'язана в п'єсі лінія романтичної вірності в коханні. Юний троянський царевич лише на початку дії нагадує закоханого Ромео. Однак його любов до Крессіди позбавлена поетичного ореолу. Як і героїня, Троїл лише старанно виконує роль романтичного закоханого. Показовою є й мова героя: перебільшена піднесеність поєднується в ній з рясною побутовою лексикою, іноді навіть зниженого плану. Лінія Паріса та Елени, що є своєрідним доповненням сюжетного мотиву Троїла і Крессіди, являє собою його остаточно знижений варіант. Пародіюючи піднесено-емоційний пафос закоханості героїв, Шекспір все-таки не перетворює їх на персонажів комедійно-фарсового плану. Драматизм героїв породжений невідповідністю ідеальних прагнень Троїла і Крессіди та їхньої справжньої природи. Герої нагадують акторів, які намагаються зображувати ідеальне кохання в п'єсі, жанр якої не відповідає цьому.

Мотив невідповідності присутній і на інших сюжетних рівнях, набираючи характеру гротеску. Уникаючи традиційної поетизації грецького міфу, Шекспір перетворює історію Троянської війни у трагікомічний фарс. Безглуздий її привід, позбавлені всілякої героїки будні з нескінченними чварами, хитрощами, інтригами. Усе піддається пародійному осміянню, всі уявлення перевернуто. Позбавлений будь-якого благородства Ахілл, який убиває беззбройного Гектора. Аякс — майже божевільний, його сповнює безглузда пиха. Гротескно переосмислений мотив дружби Ахілла й Патрокла. Своєрідним коментатором цих подій виступає в п'єсі Терсит, який займає в творі місце блазня. Однак Терсит не схожий на своїх сценічних попередників.

Іронічна посмішка чи грубуватий жарт блазня висміювали хиби, властиві людській природі. Терсит сповнений лютої ненависті. Його репліки злі й саркастичні. Кожне нове свідчення розбещеності людини дає йому гірке задоволення. Якщо Терсит — спостерігач псевдоепічної лінії сюжету, то Пандар виконує цю ж саму функцію на ліричному рівні тексту. Спочатку в репліках героя немає злобно-глузливості, його ставлення до Троїла і Крессіди сповнене співчутливого розуміння. В міру трансформації любовної лінії сюжету змінюється і сам Пандар. В останній сцені перед нами озлоблений стариган, який з безжальним сарказмом накидається на глядачів.

Загальній дисгармонії в п'єсі протистоять три сюжетних епізоди, які мають перш за все загальнофілософське значення. Це — монолог Гектора про «предмет» і «думку» (II, 2), два монологи Улісса: про «ланцюг буття» (I, 3) і про «час» (III, 3). У першому монолозі Улісса висловлено традиційну філософську концепцію світового ладу, взаємозалежності речей і підпорядкованості як основи гармонії. Другий монолог Улісса присвячений швидкоплинності часу, що знецінює

людські чесноти, порушує порядок речей. Але суперечність тут лише зовнішня. Філософські тези персонажів Шекспіра не існують поза контекстом, перевіряються в драматичних конфліктах. Слова Улісса про порядок речей породжені усвідомленням розладу в грецькому таборі й спростовуються подальшим розвитком подій. Міркування про час мають конкретну мету — спонукати Ахілла до дії, але також знімаються примхливим небажанням героя взяти участь у битві. Гротескним чином роздуми Улісса про безжалісність часу перегукуються із словами Крессіди про любов, що перемагає час і смерть. Усі прагнення героїв до утвердження гармонії заперечуються реальною практикою дії.

Ключовою в цьому плані є сцена в троянському таборі, під час якої обговорюється питання про продовження чи припинення війни. Слова Гектора про «ціну речей» опосередковано нагадують перший монолог Улісса. Апелюючи до законів природи й держави, до вимог розуму і справедливості, Гектор виступає за припинення воєнних дій. Виразником протилежного принципу, оснований на хибно сприйнятій концепції честі, є Троїл, який і тут віддає перевагу позірному перед сущим. Саме Троїла підтримують троянці, вирішивши продовжувати війну.

Герої п'єси раз у раз приходять до прямо протилежного тому, до чого прагнули. Гектор, який виступав за припинення війни, безглуздо забитий Ахіллом, Крессіда, що бажала зберегти вірність, забуває троянського царевича; Троїла, раніше сповненого любові, охоплює люта ненависть і т. ін.

Пародійний ухил п'єси очевидний. Але не Терсит виражає тут авторську концепцію. Знижений гротеск співіснує в п'єсі з напруженим драматичним ліризмом. Ревне прагнення центральних героїв перебороти обмеженість своєї природи трохи пом'якшує загальну трагікомічну пародійність сюжету.

Перший переклад п'єси російською мовою був здійснений 1812 р. М. Гнедичем. Українською мовою її переклав П. Куліш, і вона входить до першого тому його перекладів з Шекспіра, виданого 1881 р. у Львові.

ПРИМІТКИ ДО «ТРОІЛА І КРЕССІДИ»

С. 333. ...де за кріпким муром з Парісом любо пеститься Єлена, Украдена дружина Менелая...— Син Пріама Паріс викрав, за допомогою богині кохання Афродіти (Венери), дружину спартанського царя Менелая. Саме це і призвело до Троянської війни. Міф про Паріса й Єлену був надзвичайно популярний за часів Відродження.

В долині дарданійській...— Дарданці (троянці) — плем'я, яке жило в передгір'ї Іди. Своїм родоначальником вони вважали Дардана, легендарного сина Зевса та Електри.

Усі шість брам Пріамового міста...— тобто Трої. Пріам — останній троянський цар. Його ім'я означає «викуплений». Коли Геракл убив Пріамового батька Лаомедонта та його синів, майбутнього володаря Трої врятувала сестра Гесіона,

С. 334. *Ті греки сильні, ще й до того вмілі...*— Удавано вихваляючи греків, Троїл нарікає на своє кохання до Крессіди, що перетворило його на боягуза.

С. 335. *Гектор* (гр. міф.) — син Пріама, брат Троїла. Під час Троянської війни — мужній оборонець рідного міста, один з найславніших троянських героїв.

...розумниці сестри Кассандри...— *Кассандра* (гр. міф.) — троянська царівна, дочка Пріама та Гекуби. Аполлон наділив її даром передрікання майбутнього. Кассандра, проте, не покохала бога, і він зробив так, щоб її пророцтвам ніхто не йняв віри.

С. 336. *О Фебе! Ради Дафни хоч скажи...*— В грецькій міфології *Феб* — одне з наймень Аполлона. *Дафна* — німфа, дочка річкового бога Пінея. Переслідувана закоханим у неї Аполлоном, німфа перетворилась на лаврове дерево. Цей сюжет є в «Метаморфозах» Овідія.

Вона — перлина Індії, між нами — Баский, несамопитий океан, Я — мореплав-купець...— художній образ, породжений добою географічних відкриттів. Морські реалії були дуже поширені в літературі часів Шекспіра.

С. 337. *Його ударив Менелійів ріг.*— Натяк на подружню зраду Елени.

С. 338. *Бріарей* (гр. міф.) — сторукий велетень.
Аргус (гр. міф.) — стоокий велетень.
Іліон — тобто Троя.

С. 340. *А я таки доведу, що Елена його любить.*— Пандар, розповідаючи про вигадане кохання Елени до Троїла, намагається викликати ревності в Крессіди.

С. 341. *Як вам ті бовтуні такі милі, то їжте курчат у шкаралуці.*— Натяк на молодість Троїла.

«Оця розвилчаста...» — У Пріама було 50 синів. Троїл запевняє, що в нього на підборідді саме 51 волосина (Пріам та його сини). Якщо Гелена нарахувала їх 52, то це тому, що одна з них розвилчаста, тобто з рогами. Натяк на те, що в Елени було два чоловіки.

С. 343. *Грації* (у гр. міф. харити) — у римській міфології богині краси, втілення жіночої принадності.

С. 346. *Та як Борей розбійницьки нагряне На лагідну Фетиду...*— *Борей* (гр. міф.) — бог північного холодного вітру. *Фетіда* (гр. міф.) — переїда, дочка морського бога Нерея. Тут: на морі розпочнеться шторм.

...пішов Нептунові на з'їд...— тобто потонув.

Нептун — у римській міфології морський бог, володар морів.

С. 347. *Кажі, ігацький царю...*— *тобто Улісс* (Одіссея).— *Ітака* — батьківщина Улісса. За «Одіссеєю» Гомера — це найзахідніший з грецьких остро-

вів. Можливо, Ітакою колись називали Кефаллонію або якийсь інший з островів в Іонічному морі.

З губи брудної підлого Терсіта...— В «Іліаді» Гомера Терсіт — грецький воїн, який насмілювався сперечатися з Агамемноном і був за це жорстоко побитий Одисеем. Терсіт у ролі блазня наділений правом гостро висміювати ватажків грецького війська.

Недаром же і небо, і земля, і всі планети зберігають лад...— Монолог Улісса відтворює дуже поширене в XVI ст. вчення про всесвітню ієрархію, згідно з яким все у всесвіті підпорядковане незмінному ладові. Кожне вище як з природного, так і з суспільного життя має своє постійне місце в єдиній системі буття. Ця концепція загальної супорядності виникла ще за часів античності. Її вплив відчувається в творах багатьох письменників і філософів: Гомера, Платона, Овідія, Рабле, Спенсера та ін.

С. 349. *Патрокл* (гр. міф.) — друг і постійний супутник Ахілла. *Тифон* (гр. міф.) — стоголове чудовисько, яке могло наслідувати рев лева, гавкіт псів, сичання змії тощо.

Ахілл (гр. міф.) — герой Троянської війни, син царя мірмідонців Пелея та морської богині Фетіди. В «Іліаді» Гомера розповідається, що на десятому році облоги Трої між Ахіллом і Агамемноном виникла суперечка, і герой відмовився брати участь у війні. Шекспір пояснює бездіяльність Ахілла його гордощами.

...Вулкан на жінку...— В античній міфології Вулкан (Гефест) — бог вогню та ковальського ремесла. Він народився слабким та потворним. На відміну від інших богів-олімпійців зневажав учти й розваги. Звідси — порівняння Вулкана з жінкою, як щось неймовірне.

С. 350. *Аякс* (гр. міф.) — герой Троянської війни, син саламінського царя Теламона та сестри Пріама Гесіони. Відзначався надзвичайною силою та великим зростом.

С. 356. *А бодай тебе чума наша грецька побила...*— В «Іліаді» Гомера розповідається, що в той час у грецькому таборі розпочалась епідемія чуми.

Цербер — лютий та потворний пес із трьома головами, який охороняє вихід з підземного царства.

Прозерпіна (гр. міф.) — дочка богині Церери (Деметри) — володарка підземного царства. Надзвичайна врода Прозерпіни звабила царя потойбічного світу Аїда (Плутона), який викрав красуню і зробив її своєю дружиною.

С. 357. *...як раба того берберського...*— *Берберія* — Північно-Західна Африка.

С. 359. *Після стількох годин, речей, життів...*— Репліка Пріама має підкреслити, що з початку війни минуло вже багато часу. В п'єсі чимало точних вказівок на час дії, що пов'язано зі зниженням воєнної теми: війна зображена як позбавлена героїки буденність.

С. 360. ...свій мудрий розум Прив'язує крильми собі до п'ят і геть летить, немов Гермес од Зевса...— Традиційним атрибутом бога Гермеса, вісника Зевса, були крилаті сандалі. Цю міфологічну реалію використано в порівнянні.

С. 361. *І за старезну тітку, грецьку бранку...*— В одній з версій міфа про Троянську війну розповідається, що Паріс поїхав до Греції вимагати повернення на батьківщину своєї тітки Гесіони, яка була дружиною Теламона, батька Аякса. Греки відмовили, тоді Паріс викрав Єлену.

Таж вона — перлина, За неї здвиглись сотні кораблів, І поробились владарі купцями.— Порівняння Єлени з перлиною — перефразований фрагмент біблійного тексту: «Ще подібне Царство Небесне до купця, що шукає хороших перлин, який знайшов одну дорогоцінну перлину, пішов і продав усе, що мав, і купив її» («Євангеліє від Матфея», гл. XII).

С. 362. *Паріс, як факел, спалить нас усіх...*— У міфі про Троянську війну розповідається, що Гекуба перед народженням Паріса побачила дивний сон, нібито вона народила вогонь, який спалив Трою.

С. 364. ...ніби юнаки, Що, каже Арістотель, неспроможні Моральній філософії навчитись.— Один з анахронізмів у тексті. Грецький філософ Арістотель жив значно раніше (384—322 до н. е.). Крім того, в його вченні стверджується лише неспроможність юнаків до політики. Це твердження, мабуть, запозичене в Бекона.

С. 365. ...Меркурію, покинь жезла свого зміюватого...— Атрибутом Меркурія (Гермеса), крім крилатих сандалей, був жезл, обвитий зміями, так званий кадуцей.

С. 367. ...можете назвати це меланхолією.— За тогочасними медичними уявленнями, меланхолією називали прояви не лише смутку, а й будь-якого психічного розладу. Причиною виникнення меланхолії вважали надмірність жовчі в організмі людини, що нібито могло призвести навіть до божевілля.

С. 368. *Сустапи у слона солідні, але не елегантні... Ноги йому дано для ходіння, а не для згинання.*— За часів Шекспіра помилково вважали, що ноги в слона не згинаються.

С. 370. *Навіщо тую гордість роздимати І докидати Ракові вугілля, Як він і так горить з Гіперіоном?*— За давніми астрономічними уявленнями, сузір'я Рака, через яке сонце проходить улітку, вважалось дуже гарячим. *Гіперіон* — гр. міф.— одне з позначень Геліоса, бога сонця.

С. 372. ...й биконос Мілон...— Мається на увазі славний грецький атлет *Мілон Кротонський* (VI ст. до н. е.), який підняв на плечі чотирьох биків та проніс цей вантаж чотири рази круг арени.

С. 377. *Він живиться, зозулько, самими голубками, а це розгарячує кров...*— Жартівливий натяк на звідництво, яким займався Пандар. *Єхидна* (гр. міф.) — чудовисько, напівжінка-напівзмія, яка нібито мешкає в підземному царстві Аїда.

С. 378. *Стікс* (гр. міф.) — річка, яка протікає в царстві мертвих.
Харон (гр. міф.) — перевізник, який переправляє через річку Ахерон у підзем'я царство душі померлих.

С. 379. *Уся моя істота потерпає, Як у васала...*— Один із численних у комедії образів, що їх побудовано на уявленнях куртуазного кохання-служіння середньовічних рицарів. Їх наявність у тексті пояснюється тим, що одним з посередніх сюжетних джерел Шекспіра був середньовічний рицарський роман Бенуа де Сент-Мора «Роман про Трою» (XII ст.).

С. 380. *...серед дійових осіб Купідонового театру...*— Мова йде про урочисті вистави на честь бога кохання, під час яких на сцені з'являлись алегоричні фігури.

С. 383. *А тепер я поведу вас до опочивальні...*— Репліка Пандара знижує піднесеність патетики любовних присягань Троїла і Крессіди.

С. 387. *А глянеш на людину очі в очі...*— Більш детально цей художній образ розроблено в 24 сонеті Шекспіра.

С. 388. *Час, брате, носьть торбу за плечима...*— Другий монолог Улісса присвячений швидкоплинності часу, який поглинає людські звершення, перетворює на ніщо найшляхетніші діяння людини. Час тут дорівнює необхідності. Мета монологу — переконати Ахілла протистояти часу, тобто діяти.

С. 389. *Що ти, Ахілле, сильно закохався В Пріамову дочку...*— За однією з версій міфа про Ахілла, він був закоханий в дочку Пріама Поліксену. *Піпр* — син Ахілла, більш відомий під ім'ям Неоптолем.

С. 392. *...скрипаль Аполлон...*— Аполлон грав не на скрипці, а на кіфарі, або лютні.

С. 393. *Я поклянусь Венерою й Анхізом...*— Богиня кохання Венера та онук троянського царя Іла Анхіз — батьки Енея.

С. 394. *Ти, Діомеде, чиниш, як купець...*— При створенні художніх образів п'єси драматург часто звертається до лексики купців і гендлярів, що підсилює пародійно-знижувальний елемент дії.

С. 401. *Я б кинув рукавичку самій смерті...*— середньовічна рицарська реалія. Кинути рукавичку означало викликати супротивника на двобій.

На рукавця на пам'ять...— один із середньовічних рицарських звичаїв: дарувати, як запоруку кохання, не лише рукавички й стьожки, а й рукави, що не були пришиті, а пристьобувались до одягу.

С. 403. *Від його герцю, від його лицарства...*— В середньовічних лицарських романах про Трою саме Гектор, а не Ахілл, вважався взірцем лицарства.

С. 404. *Аквілон* — північний вітер.

С. 408. *І сам Неоптолем, боєць предивний...*— Гектор називає так Ахілла. Шекспір, мабуть, вважав, що Неоптолем — це не власне ім'я сина героя, а ріднинне.

С. 409. *Персей* (гр. міф.) — герой, син Данаї та Зевса, що запліднив її, прийшовши у вигляді золотого дощу.

С. 410. *Пегас* — чарівний крилатий кінь, що народився з тулуба забитого Персеєм чудовиська Горгони Медузи.

Мов олімпійський досвідний боєць...— В спортивних змаганнях на честь Зевса Олімпійського (Олімпіадах) брали участь найсильніші бійці з усієї Греції. Тут могутній, досвідчений воїн.

Знав я твого й діда, Раз бився з ним.— Мається на увазі діл Гектора троянський цар Лаомедонт, дочку якого Гесіону врятував від морського чудовиська Геракл. Та Лаомедонт не виконав обіцянки віддати рятівникові своїх чарівних коней. Геракл вирушив у похід проти Трої, в якому брав участь Нестор.

С. 419. *Клянусь Діаною й її дівчатьми...*— Почтом богині місяця Діани були зірки.

С. 422. *Червоними, як серце Марса, що Венера запалила.*— В одному з грецьких міфів розповідається про пристрасть бога війни Ареса (Марса) до богині кохання Афродіти (Венери). Цей сюжет використано в «Іліаді» Гомера.

С. 424. *Що більше леву личить, ніж людині.*— В «Природничій історії» Плінія розповідається, що лев ніколи не нападає на тварин, які покірливо схиляються перед ним.

С. 428. *Кентавр Стрілець* (гр. міф.) — *Кентаври* — міфічні створіння, напівлюди-напівкони. За «Іліадою» Гомера деякі з них, як наприклад, кентавр Стрілець, бились під час Троянської війни на боці царя Пріама.

С. 432. *Гектор падає.*— В жодному з сюжетних джерел Шекспіра не розповідається про віроломне вбивство Гектора Ахіллом.

С. 434. *Ніоба* (гр. міф.) — дружина фіванського царя Амфіона. Мала 12 дітей (пізніші легенди поступово збільшують цю цифру до 20). Сповнена гордості цариця почала глузувати з богині Латони, яка мала лише двох дітей: Аполлона й Артеміду. Тоді юні боги вбили дітей Ніоби, а вона сама скам'яїла з відчаю.

С. 435. *За місяць-два складу я заповіт.*— Ці слова Пандара найчастіше тлумачать як обіцянку драматурга закінчити історію Троїла в іншій п'єсі, яку буде показано на сцені за два місяці.

КІНЕЦЬ ДІЛО ХВАЛИТЬ

Комедія вперше була надрукована in folio 1623 р. Ф. Мезез у списку творів Шекспіра (1598) згадує п'єсу під назвою «Випагороджене кохання», текст якої не зберігся. Певно, йшлося саме про цю комедію.